

LiGet

2021-8
augusztus

TARTALOMJEGYZÉK [XXXIV. évfolyam 8. szám]

ELZÚGOTT MELLETTEM

Fábián Annamária ALIG, HOGY	4
Taizs Gergő MONOSZKÓP	6
Vörös István FÉL VALÓSÁG, FÉL SEMMI	8
Dobosi Bea KÜLTÉRI EGYSÉG	10
Fecske Csaba NEM AZ JÖTT HAZA	16
Handi Péter CHARLIE DILEMMÁJA	18
Makó Ágnes GYORSUL, ELMOSÓDIK	21
Csongor Andrea FILOZÓFIAVIZSGÁM	24
Kapitány Máté TIZENEGYES	26
Ács József ÖNHIBA	40

Kovács Gábor A KULTÚRKRITIKUS ÉRTELMISÉG SZEREPEI:	42
---	----

SPECIALISTA HELYETT GENERALISTA

Kiss Lajos András RAGÁLYOK KORA – TÖPRENGÉSEK	70
--	----

RENDKÍVÜLI ÁLLAPOT IDEJÉN [3]

Lendvai Zalán RÉGI ISMERŐS	91
Ágoston Tamás FORGÓAJTÓ	93
Taizs Gergő ELŐSZÓ A REGGELHEZ	96
Kállai Katalin A HÁLÓZAT HALÁLA	98
Boda Magdolna MEGGYBEFÖTT	100

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kíssvábhegyi út 4-6.
info[kukac]ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

Alapító szerkesztők | Levendel Júlia, Horgas Béla
Felelős szerkesztő | Horgas Judit
Tervezőszerkesztő | René Margit
Főmunkatárs | Szirmai Panni
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kiss Lajos András, Victor András

Fábián Annamária

ALIG, HOGY

[ELZÚGOTT MELLETTEM]

2021-08-06 | ELZÚGOTT MELLETTEM, VERS

Alig láttam,
alig éreztem,
alig vettem észre,
alig jutott el

a tudatomig,
alig, hogy feltűnt,
alig hatolt hozzám,
alig eszméltem fel,
alig kaptam rajta
magam,
alig érzékeltem,
alig-alig-alig,
hogyan elzúgott mellettem
hintástul,
biciklistül,
éji bogarastul,
vonatablakostul,
futkosó
kisgyerekestül,
ökölcsapásostul,
versenylovastul,
szabálytalan
Audistul,
guruló
hordágyastul
az egész életem.

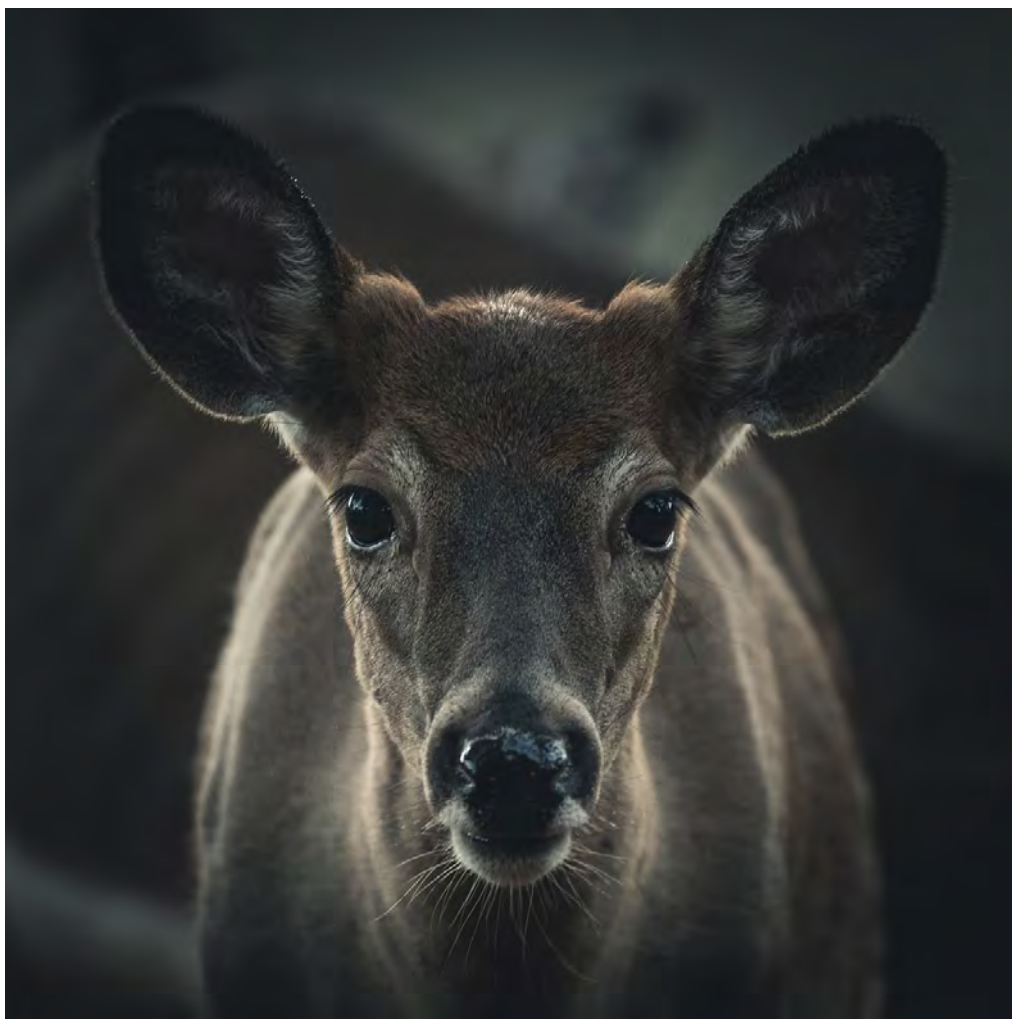
kép | jumpstory.com

Taizs Gergő

MONOSZKÓP

[ELZÚGOTT MELLETEM]

2021-08-27 | ELZÚGOTT MELLETEM, VERS

Még látom, hogy az autólámpa fénye megcsillan
az őz fürkésző tekintetében, majd, mint kifecamodott
gondolat, megszűnik az adás.

Hiánnyá kuszálódik
a befejezetlen jelenet,
a magvaszakadt suhanás.

Megint rosszkor jöttél, bár felkészültem rád.

Bámulom a képernyőn a sokszemű, színes arcot:
kirakásra váró mozaik. Mintha
tükörből.

Minél jobban koncentrálok, annál tisztábbak
a mellékörejek:

„Emeld fel az egyik kezed,
aztán a másikat.

Nézz ki az ablakon, mondd el, milyen az idő.

Mosolyogj, pislogj felváltva,
bizonyítsd be, hogy még élsz.

Feküdj a padlóra, hallgasd a talaj lüktetését.

Nem vagy idegen.”

És hallgatom.

A Föld huszonhat másodpercenként pulzál.

A mikrorezgések pontos okait még kutatják,
de meg kell jegyeznem,

nagyjából félpercenként gondolok rád.

Talán az én készülékemben van a hiba.

Talán mégsem hiba, szükségszerű műsorszünet csupán.

Talán mégis észreveszem, hogyan zúg el

mellettem megannyi beváltatlan engesztelés.

Mire mindezt megértem, helyreáll az úgynevezett
rend. Eltűnik a tesztábra, helyette arctalan
pocsolyák hólyagosodnak, reflektorfény szikrázik
a felázott úttesten. És ismét az őz aszfalt-türelme.

Az elkerülhetetlen ütközés. Kibomlanak

az összetekeredett útburkolati jelek,

majd rám omlik a közismert, rebbenéstelen

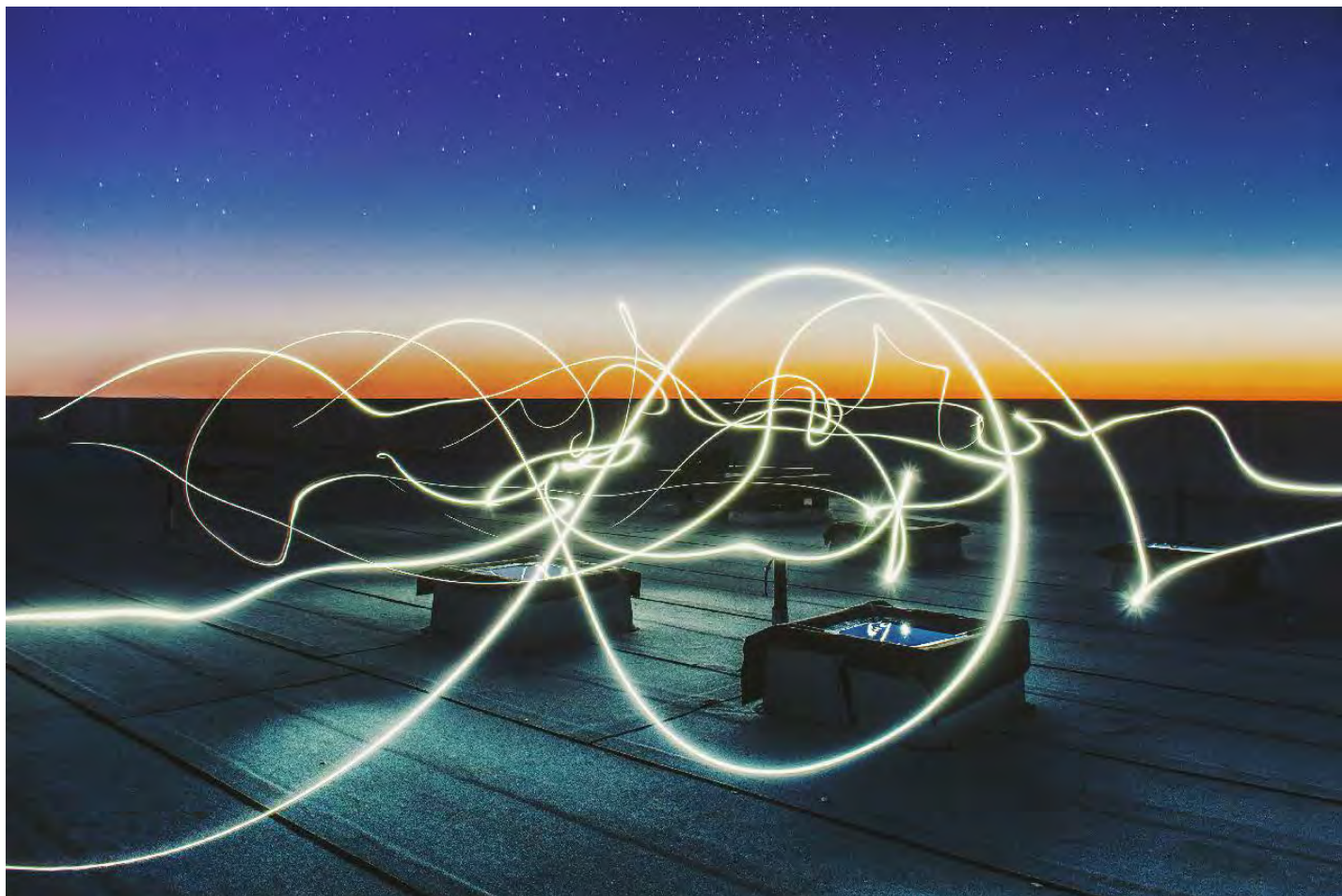
csend. Nem vagyok idegen.

Vörös István

FÉL VALÓSÁG, FÉL SEMMI

[ELZÚGOTT MELLETEM]

2021-08-09 | ELZÚGOTT MELLETEM, VERS

Ma elzúgott mellettem
a múltból egy szemernyi,
mindaz, miben tévedtem.

Mást kívántam lélekben,
csupán simán lebegni.

Ma elzúgott mellettem,

mint tigris a dzsungelben
(a vadász majd elejti),
mindaz, miben tévedtem.

Öröm, hogy itt élhettem –
de az öröm nekem mi?
Ma elzúgott mellettem

önállósult értelmem.
Van még jogom kérdezni?
Mindaz, miben tévedtem,

igaz is volt még közben,
fél valóság, fél semmi.
Ma elzúgott mellettem
mindaz, miben tévedtem.

kép | jumpstory.com

Dobosi Bea

KÜLTÉRI EGYSÉG

[ELZÚGOTT MELLETTEM]

2021-08-23 | **ELZÚGOTT MELLETTEM, NOVELLA**

Okvetlenül rá kellett néznie. Esztelenség lett volna tovább halogatni. A tíz körmével kaparta ki a sekély árkot, mégis feszt elmozdult. Ha nem a szél, akkor az állatok. Patkány, macska, a gyöngyvirágban csörtető sün. Szökött vadászgörény.

Mindig pontosan tudta, mi történt. A helyzetéből következtette ki. Szeles időben alig mozdult el, legfeljebb odébb gurult kicsit. Ha kíváncsi állatok böködték meg az orrukkal, csálén talált rá. Kiállt a gödörből vagy elfordult egy-két fokot.

Mérlegelte, ne ássa-e be mélyebben, vagy ne tegyen-e bele valamit. Földet, kavicsot, vizet. Térdén kettétört gallyakat. De szükségtelen óvintézkedésnek ítélte. Végére is szó szerint az utcán hevert. A padka mellett, a kerítések szélén, a szemetesek félreacsúszott zacskóiban.

nem lehet kiirtani

Az is előfordult, hogy odébb rúgták. Kétszer a gyöngyvirágban találta meg. Kétszer görnyedve kereste, félrehajtotta a leveleket, benyúlt a tövek közé. A szoknyája egészen felcsúszott, amikor előrehajolt. A gyöngyvirágot még az anyja ültette a társasház engedélye nélkül. A lakók most neki panaszkodtak, hogy elburjánzott, és nem lehet kiirtani.

Azt sem zárhatta ki, hogy már nincs meg. Az utóbbi napokban megengedhetetlenül elhanyagolta. Pedig szentül megfogadta, hogy nem lesz ilyen felelőtlen. Aztán mégsem tudta rászáni magát, hogy lemenjen a két lépcsősoron.

Az is aggasztotta, hogy talán már figyelik. Kiszagolták, hogy ő tette oda. Óvatlanul elszólta magát, vagy látták a gyöngyvirágban hajlongani. Meghallották a lépteit a függőfolyosón. Lehet, hogy lesnek rá a behúzott függönyök és leengedett redőnyök mögül. Ádáz bosszút forralnak ellene.

Először fel sem fogta, micsoda kincs birtokába jutott. A boltból jött, és a kapuban le kellett tennie a szatyrát, hogy megkeresse benne a kulcsait. Lecsúsztak a banán meg a krumpoli alá. Épp a szoknyáját húzogatta, amikor elzúgott mellette. Pattant egyet a betonjárdán, és a gyöngyvirágba esett.

Jó, hogy hókon nem talált, mondta magának. Nem tudta meghatározni, melyik ablakból jött. A másodikon lakó középkorú házaspárból nem nézte ki. Az asszony nyelvtanár volt, az ember meg valami sofőr. Hajnalban ment el hazulról, és éjnek évadján zárult be mögötte döngve a kapu. Inkább a kölykökre gyanakodott a harmadikon.

Végül meggyőződésévé vált, hogy az öreg Dodó bácsi cukkolja megint. A vénember már járni sem tudott. Tolókocsiba nem ült volna az istennek se, inkább egy kerekas irodaszéken gurult ide-oda. Megvetette a talpát a szőnyegeken, a bútorok sarkába kapaszkodott.

Dobálózni bezzeg volt esze. Meg malacságokat mondani. Sosem mulasztotta el molesztálni, amikor kiment kihúzni a kukákat vagy elhajtani a nyakára járó köszörűst. Egyszer azt kiabálta utána, hogy úgy megcsöcsörészné. Pedig asszonyban sok kárt már nem tudott tenni az öreg. Még az anyja mondta így.

Keresgélte egy darabig. Mire észbe kapott, egészen letaposta a gyöngyvirágot. Végül megtalálta, és felvette. Fél kézzel a szoknyáját fogta a fenekén. A szatyrába rakta, rá a banánra meg a krumplira. Elzúgott mellettem, mondta magának. Pedig nem használt ilyen szavakat.

Amint belépett a lakásba, kivette. Meglepte, milyen hűvös és sima. Leült a konyhaszékre, ki sem pakolt. Sokáig forgatta. Végighúzta az ujját a peremén, fél szemmel belelesett a kis lyukon. Lelkiismeretesen elolvasta rajta a feliratokat. Az apróbb betűket nem látta. Nem volt rajta a szemüvege.

nem ok nélkül

Mérget vett volna rá, hogy nem ok nélkül került hozzá. Csak nem tudta, mihez kezdjen vele. Tanácstalanul az ablakpárkányra állította a kosbor meg a kukoricavirág közé. Félrebillentett fejjel nézegette. Aztán a kézhátával lesepert egy pókhálót a vitrázsrúdról, odébb tolt a régi rádiót. Eligazította a függöny ráncait.

Ha összehúzott szemmel nézte, látta, hogy behorpadt. Nem csoda, hiszen a betonjárdára esett. Vagy megszorította egy idegen keze. Majdnem elmosolyodott, amikor a „szépséghiba” szó jutott az eszébe. Deformálódott, mondta magának, és fegyelmezte az arcvonásait.

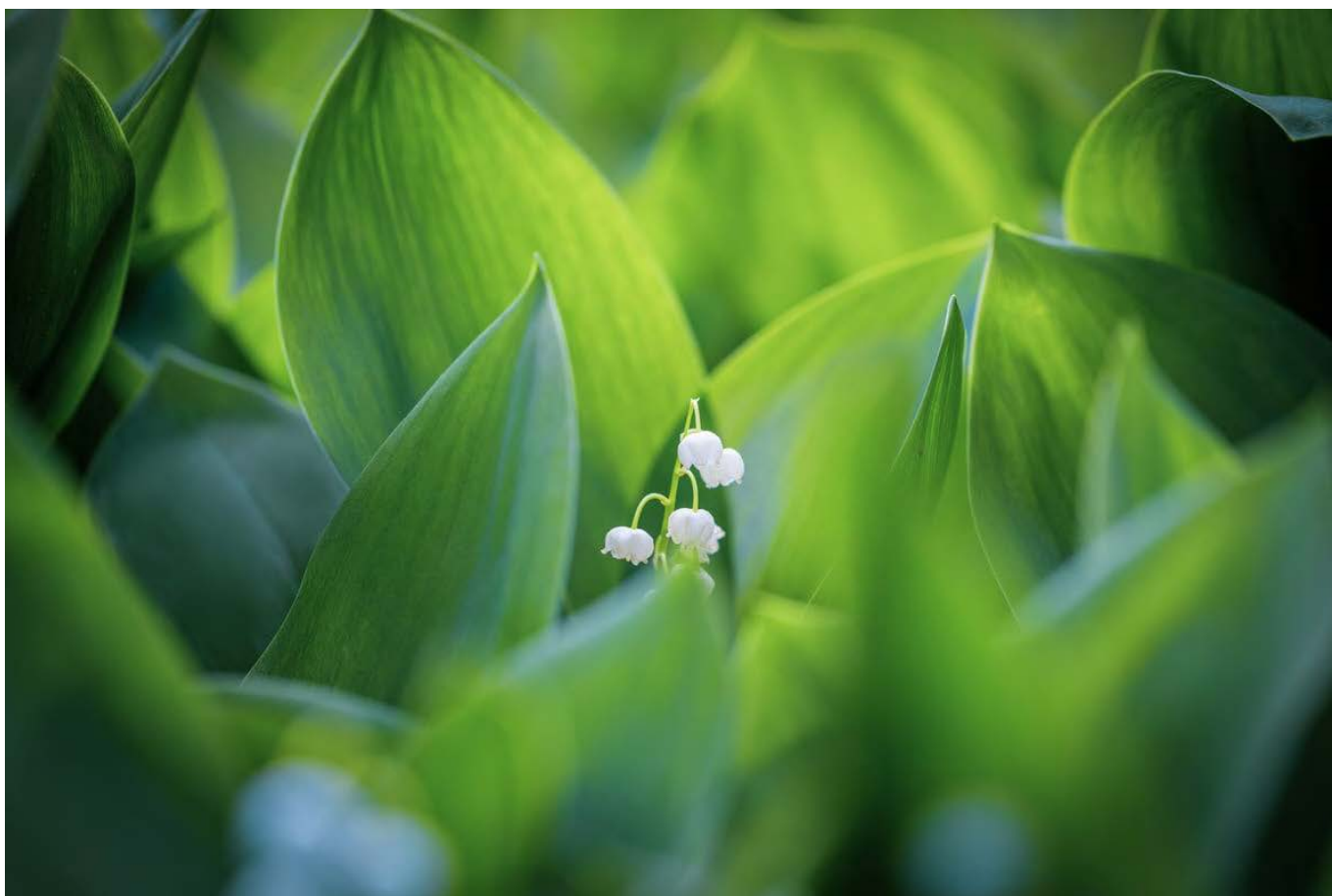
Rengeteget gondolkodott. Tudta, hogy mások szemében csak szemét, de neki jobban meg kell becsülnie. Aztán egy este, amikor lefekvés előtt még egyszer kiment ellenőrizni, hogy rendesen elzárta-e a gázt, eszébe jutott.

Félórát ült a konyaszéken, miután a ház elcsendesedett. Nem gyújtott villanyt. Felkészült rá, hogy a becsapódás helyét egy mérnök pontosságával számítsa ki. Csak akkor állt fel, amikor a sofőr bevágta maga mögött a kaput. A szoknyája a fenekére tapadt.

Belebújt az anyja fekete ballonkabátjába. Más ruháját nem tartotta meg. Válogatás nélkül szemeteszsákokba gyömöszölte. Szuszogva csomót kötött a zsákok szájára, és kihúzta őket a gyűjtőkonténerhez. A függőfolyosón a gumitalpú cipőben is ijesztően hangosak voltak a léptei.

A légkondicionálót a középkorú házaspár három éve szereltette be. Fel nem foghatta, minek az nekik. A vastag falak egészen júliusig kint tartották a meleget, és később sem forrósodott át a ház. A homlokzat nem esett műemlékvédelem alá, az önkormányzat építési osztálya engedélyezte a változtatást. Hiába zúgolódtak a lakók, hogy elcsúfítja az ormótlan doboz.

Felnézett a nyitott ablakokra. Számba vette az áldozatait. Az öreg Dodó bácsit biztosan az örületbe kergeti, és a középkorú házaspár is hallani fogja a másodikon. Rászolgáltak, mondta magának. Csak azt sajnálta, hogy a gyerekesek hallótávolságon kívül laknak. Sütött belőlük a rosszindulat.

Hangtalanul mozgott a szája, ahogy számolt. Úgy becsülte, a kondenzvizet elvezető cső egy méterre áll ki. Tyúklépésben kimérte a távolságot, közben többször felnézett. A gyöngyvirág előtt kezdett kaparni. Nagy igyekezetében észre sem vette, hogy a föld a körme alá megy. Kidugta a nyelvét, és kivicsorította a fogait.

Amikor végzett, gondosan elegyengette a talajt. Szétmorzsolta a nagyobb göröngyöket. Nem zavartatta magát, ha keze állati ürülékhez ért. A kis árok peremét begörbített tenyérrel gömbölyítette le. Ügyelt rá, hogy természetes mélyedésnek nézzen ki. Eltüntetett minden árulkodó nyomot.

A markából gördítette bele. Óvatosan, mint aki fészekből kiesett, halott széncinegét temet. Kétszer megnyomta, mintha attól félne, nem marad ott. A zöld és az ezüst tökéletesen beleolvadt a környezetébe. Ha nem csillan meg rajta a fény, nem veszi észre a kutya se.

Ujjongott magában, amikor az első csepp telibe találta a Dreher feliratot. Percekig hallgatta a ritmikus kopogást. Felváltva nézte a falból kiálló csövet és a fémdobozt. Nesztek, mondta magának. Aztán a szoknyájába törölte földes ujjait.

kép | shutterstock.com

Fecske Csaba

NEM AZ JÖTT HAZA

[ELZÚGOTT MELLETTEM]

2021-08-15 | ELZÚGOTT MELLETTEM, VERS

későn érkeztél haza
kicsit zaklatottan lopott boldogság
maradék fényével szemedben
kilátszott belőled egy arc nélküli alak
csapdákat állító vadászó
nem magyarázkodtál dacos némasággal
vágtd az arcomba szenvedj ha tudsz
ki ne tudna az élet mintha csak erre volna jó
ki volt a tettes ki az áldozat nem tudom
ülünk némán életünk romjai fölött
minden perc tovább tart a kelleténél
nehéz ilyenkor elviselni magunkat
és a másikat azt az idegent
mert nem az jött haza aki elment itthonról
vagy nem az ment el akit ismerni véltem
aki valaha engem szeretett

kép | Fernando Rodrigues, unsplash.com

Handi Péter

CHARLIE DILEMMÁJA

[ELZÚGOTT MELLETTEM]

2021-08-13 | ELZÚGOTT MELLETTEM, ESSZÉ

Ki ne emlékezne a *Modern idők* képsorára, amiben a szerelőt alakító Charlie Chaplin követni igyekszik az egyre gyorsuló futószalag tempóját, és franciakupcsokkal a kezében a gép-monstrum fogaskerekei közé sodródik! Persze a gép – vagy inkább az eszközt is uraló gyártulajdonos, s vele a társadalmi berendezkedést fenntartó munkafelügyelő vagy rendőr – nem győzedelmeskedhet a modern mesehősön.

Vannak művek, afféle Zeitgeist-alkotások, amelyek nagy erővel sűrítenek egy-egy

történelmi eseményt, a lehető legpontosabban és intenzívebben jelenítenek meg korkérdéseket. Chaplin nemcsak a jelképes Gépről – az akkori, 1936-os mechanikus eszközzel! – ad szorongató és mulatságos képet, de felmutatja az útvesztés fenyegetését is. A félelmet, hogy „mi lesz, mi lehet ebből”.

folyamatos lemaradás

Manapság, a még modernebb időkben, a technika-technológia fejlődésének a futószalag gyorsításánál sokkal rohamosabb változása idején, úgy érzem, hogy minden elzúg

mellettem. Az érteni, értékelni és kezelni próbált Idő. A korábbi, körülbelül negyven évben – másfél generáció – az iskolákban a hagyományos matematika mellett új tantárggyal – és eszközzel – ismerkedtek a tanulók. Az információt és gyors kommunikációt segítő számítógép kezelését meg lehetett és meg kellett tanulni – az idősebb korosztálynak is. Az új generáció „beleszületik”, anyanyelveként az övé. Nem tanulja, mint a magamfajta, „útközben” társutassá vált korosztály tagja, akinek – ez tagadhatatlan – az információs-kultúra sebesen változó-fejlődő elektronikus eszközei és azok használata, az adatfeltöltők elérhetőségei és a többi folyamatos lemaradást jelentenek. A más *nyelvezet* készlet beismerésre: olyan vagyok, mint a marathoni futáson kifulladás, útszélen lihegő versenyző.

A technológia – állítólag – nem annyira az ún. *haladás* és az élet minőségének jobbítása érdekében nyomul, inkább újabb és újabb munkaalkalmak kreálása az elsődleges cél. Korábban éppen a technikai-technológiai találékonyság miatt tűntek el hagyományos szakmák, és lett egyre nagyobb a munkanélküliség. De az ember tevékeny fajta, *valamit állandóan csinálnia kell*. A manapság sűrűn érkező window-k, algoritmusok, pad-ek, applikációk és egyebek meg munkát adnak az újabb generációknak.

Vajon hogyan kezelné Charlie ezt a jelenséget? A képileg megfoghatatlant? Az a masina – ha valóságosnak gondoljuk – már a fémhulladék hegyek vagy ipari múzeumok darabja. Chaplin – fekete kalapját sétapálcájára akasztva – talán leülne egy álmosan tatógó képernyő elé, esetleg játszana a billentyűkön, de összekeverné a

jeleket... A Gépnek, a fogható-látható masinának nincs már olyan jelentősége, de valami azért *működik* a világban: hullámok, jelek, és a láthatatlan zsonglőr mutatványai nem kevésbé veszélyesek – vagy káprázatosabbak?

kép | hdwallpaperim.com

Makó Ágnes

GYORSUL, ELMOSÓDIK

[ELZÚGOTT MELLETEM]

2021-08-18 | ELZÚGOTT MELLETEM, VERS

A Deákra beszéltük meg.
Eszembe sem jutott más,
ha ő, akkor Deák, a metrónál.

Nem érdekel, ki miatt lett vége,
évekig agyaltam rajta,
most már csak látni akarom.

Megint a peronon várok.
Az új metrókocsik hangja más,
de induláskor ugyanúgy elmosódnak az arcok,
minden második felém néz,
tekintetük egybeolvad,
ahogy gyorsul a szerelvény,
elnyeli őket az alagút.

Száz arcot megnézek,
találgatom, milyen lesz az övé,
mennyit változott az illata,
a kézfején a bőr.
Mit mondok majd,
vagy várjam, hogy ő mondja?
Lehet, hogy rossz helyen várom,
vagy nem is ma van a találkozó?
Elment, mert nem ismert meg?
Vagy pont, hogy megismert?
Azt az arcomat látta,
ami a metróablakokban tükröződik?

Ez az ő járása, egyértelmű.
Siet felém komoly arccal,
céltudatos lendülettel.
Az illata nem változott.
A záródó ajtók közt
beugrik,

gyorsul,
elmosódik,
elnyeli az alagút.

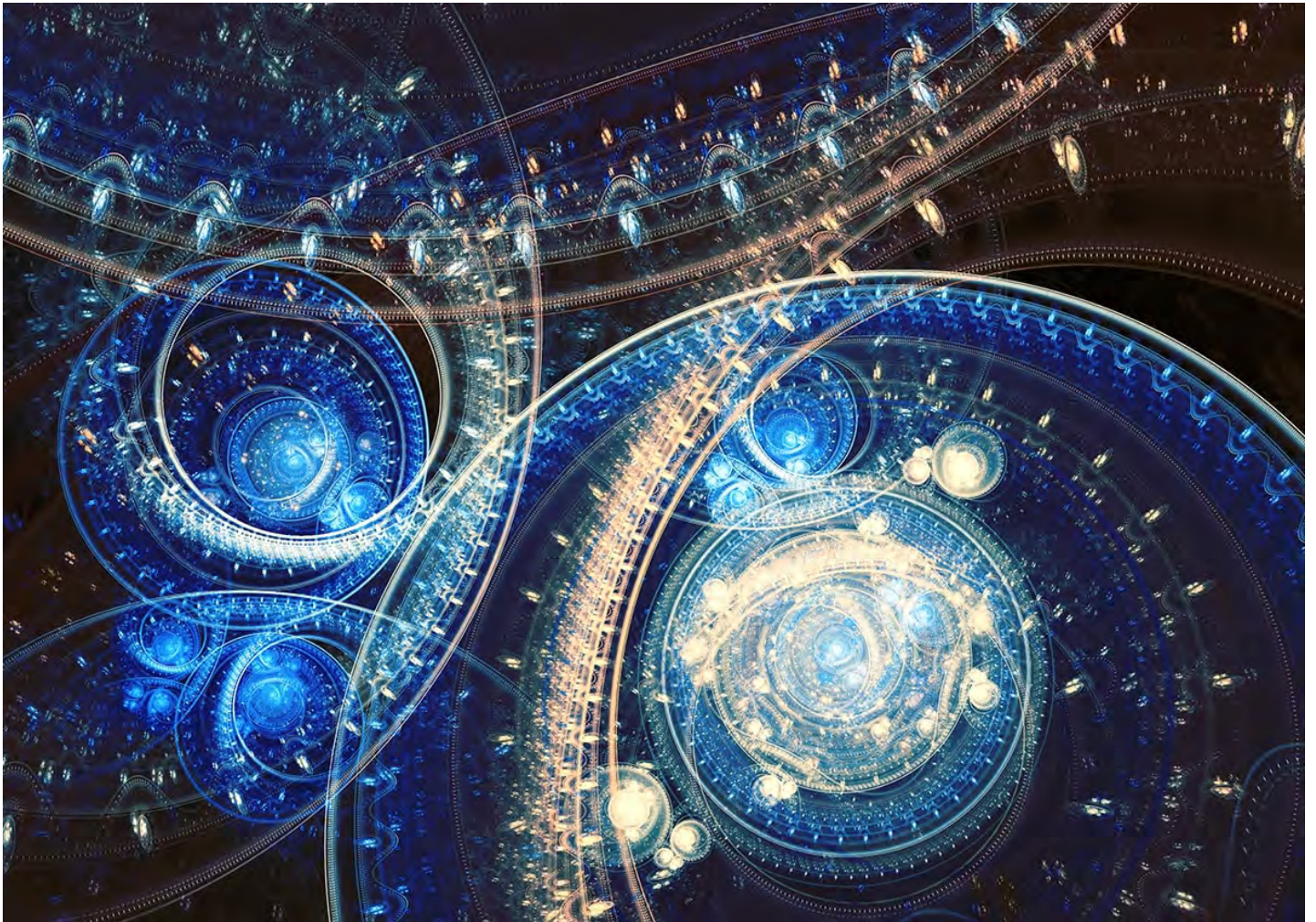
kép | shutterstock.com

Csongor Andrea

FILOZÓFIAVIZSGÁM

[ELZÚGOTT MELLETTEM]

2021-08-17 | ELZÚGOTT MELLETTEM, VERS

A végtelenségig szeletekre bontható az idő,
ám a lehasított, végtelen mennyiségű részből
nem állhat össze véges szám.

A fizika nem tudja leképezni a valóságot

– ezt mondtam a szigorlatomon
Zenón ötletes paradoxonjairól szólva,
és kitűnőre vizsgáztam.
Közben valamelyik lehasított időszakban
egy atomerőmű felrobbant,
a másokban kivonultak a szovjet csapatok,
volt egy rendszerváltós darab,
meg lehasadt az a rész is, melyben egy
kihűlőben lévő, levált, üres petezsák
egyszerűen kicsúszott belőlem,
– némi filozofikus eshetőség.
Elzúgott mellettünk egy óriás űrkavics.
A végtelenhez már nem adható több idő,
– így magyaráztam tovább Zenónt,
mert fontos volt nekem az
egyetlen véges szám, amivel számolhattam:
az osztályzatom.

kép | shutterstock.com

Kapitány Máté

TIZENEGYES

[ELZÚGOTT MELLETTEM]

2021-08-29 | ELZÚGOTT MELLETTEM, NOVELLA

Az öltözőben még ment az oltogatás, főleg a Janira szálltunk rá páran, hogy ezúttal talán a labdát is találja majd el, az nem fog ártani, ha győzni akarunk. A Dezső bá persze mondta, hogy gyerekek, gyerekek, nem kell a szivatás, csapatként menjünk ki a pályára, erős az ellenfél, más se hiányzik, mint hogy pont a kezdés előtt szálljunk bele

egymásba. A Dezső bá alig idősebb nálunk, csak azért hívjuk bának, hogy bosszantsuk. Szeretjük, amikor vörös a feje, és nehezen szedi a levegőt ez a jóra való hájpacni, aki a focin kívül semmi máshoz nem ért, de azért igazán a focihoz sem. Na, nem mintha mi akkora spílerek volnánk. Küzdünk a bentmaradásért, és majdnem minden évben sereghajtók vagyunk. A Dezső bá mondjuk biztat minket, azt szokta mondani, hogy előlünk fut a többi csapat. Hát, nem tudom, ez annyira azért nem hangzik jól. Mi ennek ellenére úgy teszünk, mintha számítana, talán éppen Dezső bá kedvéért, azt játsszuk, mintha bármi is múlna azon, hogy megye egy vagy megye kettő. Az ég szerelmére, végtére is mindnyájan amatőrök vagyunk: a Jani civilben postás, a Geri hentes, a Bandi a tecsóban raktáros, én meg... Én meg apám fia vagyok. És apám a polgármester.

mintha szerencsét hozna

Jól van, srácok, állít minket körbe Dezső bá, ott az öltözőben, ezt a meccset be kell húznunk, különben viszlát, megye egy, viszlát, szponzoráció, viszlát, remény. Hiába,

a Dezső bá mindig is értett a harci kedv felpiszkálásához, na, olyan érzéke van az emberi lélekhez, mint egy favágónak a virágszedéshez. Előre nyújtjuk kezünket, egymásra helyezzük kézfejeinket, mint a lovagok a kardjaikkal, de igazából pusztán azokat a komoly csapatokat majmoljuk, akiket mi is csak a tévében láttunk játszani. Dezső bá fejhangon felkiált, mindent bele, fiúk, erre felemeljük a kezünket, és feloszlik a kör. Sorra vonulunk ki az öltözőből a folyosóra. Dezső bá az ajtónál áll és módszeresen rácsap minden távozó seggére egyet, mintha szerencsét hozna az érintése. Hát, ha Dezső bá tenyérynyma a szent szobrok hatalmával vetekszik, akkor a pályára most tizenegy alaposan megáldott segg rugózik ki. Pontosabban tíz, mert én sosem hagyom, hogy Dezső bá rám sózzon, meg aztán talán ő sem merné megtenni. De azért, mikor elhaladok mellette, bátorítóan odavetem, hogy nyugi van, Dezső bá, meglesz a meccs. Ahogy összeakad a tekintetünk, látom rajta, hogy megdöbben. Nem hallott, nem látott még ilyen magabiztosnak. De nem könnyebbül meg. Jaj, ez a mindig aggódó drága malac, nem, nem, a világért sem lazítana végre, csak úgy húzza össze az arcát a gyanakvás meg az ideg. Még egyet kacsintok, hátha, azzal futok ki a folyosóra, onnan meg a pályára.

Annyiban igaza volt a Dezső bának, hogy az ellenfél nem gyenge. Jó, persze, nem egy Manchester City, de a csatárakra, a Pilaki Ottóra már ráállítottak egy játékosfigyelőt, és azt rebesgetik, hogy akár NB I-es csapathoz is felkerülhet, de az sem kizárt, hogy nemzetközi ligába. És még csak tizenhat éves, az istenit. De nincs gond, ahogy megyünk ki a térfelünkre, mondom a többieknek is, hogy Jani, Geri, Bandi, nincs gond, velünk van a bíró.

Mindenki elfoglalja pozícióját. A rozoga lelátón lelkes barátnők, unatkozó feleségek, részeges mihasznák, álmos melósok. Ezért törjem magam? Ezekért? A bíró, a Tiszaföldi, belefúj sípjába, elindul a mérkőzés. Peti hátrapasszolja Dávidnak, Dávid kiteszi a szélre Botesznak, aki rögvest nekiiramodik, mert futni azt nagyon tud, azt nem lehet elvitatni tőle, öröm nézni, ahogyan szedi a lábait, és sorra lehajrázza az ellenfél utána csúszó játékosait. Török be középre, üvöltöm a Botesznak, hogy Botesz, a kurvaanyád, itt vagyok üresen, ne önzőzz, de Botesz csak leszegett fejjel vezeti a gömböt, mint aki ihletbe jött. Gólt akar szerezni, hogy száradna le a vádlója, már az első percben mennybe vonulna, de hát a Botesz mindig is ilyen volt, nem csodálkozom. Fél lábbal a diadal kapujában, fél seggel a kispadon, megrekedve középen, a semmibe tartó vágózás állapotában. Te hülye barom, kiáltja neki Bandi, mikor Botesz megbotlik, és a labda kigurul a partvonalon túlra. Kirúgás. Botesz, ahogy

általában, ha elront egy helyzetet, zavartan kocog vissza a térfelünk felé és úgy ímmel-ámmal elnézést kér. Mondanék neki valami igazán cifrát, ám ekkor észreveszem, hogy éppen a fejem felé száguld a kapus kirúgása. Félreugrom, a labda elzúg mellettem. Pilaki Ottó mellel leveszi, és már szökteti is magát. Könnyedén átviszi Lala és Beni között, már a tizenhatosnál jár. Nagy a baj, szaladok én is hátra, hogy besegítsek, ám mielőtt Ottó kapura lőhetné, balhátvédünk, Zotya becsúszik, és elkaszálja a lábát. Ottó felkiált, perdül egyet a levegőben, hátára zuhan. A nézőtéren felordít valaki, sárga lapért reklamál.

bátran, harcosan

Látom, hogy Tiszaföldi már a sípja után nyúlna, de szerencsére időben odaérek mellé, mélyen a szemébe nézek, és egy finom fejcsóválással jelzem neki, hogy csak ne buzgálkodjon annyira. Labda volt, mondom neki, labda volt. Tiszaföldi elereszti sípját, és int, hogy mehet tovább, labda volt. Az ellenfél edzője tajtékzik a partvonalon, talán részeg a bíró, agyára ment a meleg?! Tiszaföldi előrszegezett tekintettel kocog hátrafelé, mint aki szeretné kirekeszteni a valóságot. Ottó feltápáskodik, dörzsöli a hátát, felszisszen, de újra játékban van. Nálunk a labda, indítjuk a támadást. Lala átteszi a szélre Petinek, Peti bepasszolja középre Dávidnak, Dávid meg indít engem. Botesz kérné a szélen, még mit nem, gondolom, miközben viszem tovább a kapu felé. Kifut rám az egyik hátvéd, de rossz ütemben, el tudom vinni mellette, és tizennyolc méterről ráküldöm a kapura. A labda átrepül a fejek felett, és nekicsapódik a kapufának. Hallom Dezső bát szentségelni, aztán vadul tapsol, lelkesít, jó volt ez, kiabálja, így van, srácok, csak bátran, harcosan! Dezső bá nagyon együtt él a meccsel, esküszöm, a nézőknek elég lenne az ő arcát figyelni, hogy tudják, mi történik éppen a pályán. Kirúgás. Ezúttal nem hagyom Ottót annyira egyedül, rátapadok, szoros emberfogás van. A labda nem őt találja meg, hanem az egyik középpályásukat, attól nem kell annyira tartani. Jani le is szereli, de aztán túl hosszán szökteti a nekilóduló Petit. Bedobás. Egy kicsit elbambulok, és a labda máris Ottónál. Teperek utána, de Ottó piszkosul gyors, csak úgy cikázik jobbra-balra, ad egy kötényt a Bandinak, egy megkerülő csellel faképnél hagyja Gerit is, már a tizenhatoson belül van. A kapusunk, Isti kivetődik rá, és talán a labdát csapja félre először, csak aztán sodorja el Ottó lábait, mindenesetre a fiú ismét jókorát esik.

Tizenegyes, harsogja az ellenfél edzője, és vele együtt a lelátón többen. Tiszaföldi lopva rám pillant, és lelassít. De tudja jól, hogy ismét döntenie kell. Néhány másodpercig megáll minden a pályán, huszonkét fenyegető arc fordul a bíró felé. Tiszaföldi Ottóhoz sétál, felhúzza a földről. Minden rendben, fiam? Ottó megüthette a vállát, fájdalmas képpel ácsorog, miközben próbál körözni karjával. Fújd már be a tizenegyest, hallatszik egy távoli, rekedt hang. Tiszaföldi még egyszer felém sandít. Jól van, sporik, mondja aztán erőtlenül, nem volt egyértelmű a helyzet, videóbíró meg mifelénk nincsen, szóval megy tovább a játék. Azzal szalad vissza a középpálya irányába, lesütött szemmel fogadva a rázúduló átkokat.

Ahogy Isti nekikészülődik a kirúgáshoz, én Ottót figyelem. Nem vagyok nagy szakértő, de azt még így is pontosan felismerem, ha valaki kilóg közülünk. Ez a srác pedig nagyon más, mint mi. És nem csak az arányos testfelépítésére, a lábizmaira, ruganyosságára, vagy mozdulatai könnyedségére gondolok. Van valami az arcán, valami olyasfajta eltökéltség, amit nagyon ritkán látni erre felé. Nézem ezt az arcot, és irigykedem, de veszettül, fájdalmasan irigykedem rá. Isti átíveli a labdát a túlsó

térfélre, Botesz, bár kissé esetlenül, de lekezeli, és újra vágózni kezd a szélen. Peti integet neki középen, üresen vagyok, Botesz, add már be! És Botesz, valami csoda folytán, úgy dönt, ezúttal betekeri középre, ráadásul jó a beadása is, Peti pedig előreugrik, és csukafejessel gólt szerez. Dezső bá mámorban úszik, térdre veti magát, mintha legalábbis a BL-t nyertük volna meg, hálálkodik az égnek, aztán vigyorogva magához hívja Petit, és olyan szeretettel ölelgeti meg, amitől Peti egészen lemegy gyerekbe, még a könnye is kicsordul. Vezetünk. Tiszaföldi jelez, az ellenfél viszi a labdát a kezdőkörhöz.

ettől szép játék

Sípszó, három gyors passz, és a labda megint Ottónál. Próbálok lépést tartani vele, próbálok vállal lökni, hogy kibillentsem egyensúlyából, de ő hirtelen irányt vált, a teste elválik az enyémtől, én meg ellenerő hiányában a gyepre zuhanok. Térdepelve bámulok utána, már felállni sem érdemes, egyértelmű, hogy ennyi volt, Ottó gond nélkül áttör a védelmünkön, és olyan finoman emeli át a kifutó Isti fölött a labdát, hogy az már művészet. Két percig vezettünk. Két rohadt percig. Most hiába fúrnám tekintetem a Tiszaföldi szemébe, itt nem volt kérdés, nem volt lesgyanú, Ottó tök egyedül csinált hülyét mezőnyjátékosaink feléből. Dezső bá dermedten áll, mint akire hideg vizet zúdítottak, de hamar összekapja magát, és pár másodperc múlva újra fel-alá masírozik a partvonal mentén. Annyi baj legyen, fiúk, kiáltja, ettől szép játék a foci, de most nem szabad engedni, hogy lendületbe jöjjenek! Ha ezen múlik, gondolom ekkor, megtöröm én a lendületüket, Dezső bá. Lássuk, mennyire is támogató a kedves bírónk! Sípszó, hátrateszem Petinek, Peti, oldalra Beninek, Beni bemutat egy-két cselet, de látszik, hogy rövidesen el fogja szerencsétlenkedni, elvégre ő sem egy született Messi vagy Hazard. Az ellenfél egyik játékosa meg is szerzi Benitől a labdát, és már arra készül, hogy indítsa Ottót, amikor tiszta erőmből beleszállok, és elsöpröm. Hallom, mekkorát puffan teste a földön, hallom a nyekkenést, ahogy tüdejéből a becsapódás hatására kiszorul a levegő. Fájdalmában jajveszékel és káromkodik, én azonban széttárom karomat, és ártatlan képpel fordulok a bíró felé. Test test elleni küzdelem, magyarázom neki. Tiszaföldi összevonja szemöldökét, tudom jól, hogy szíve szerint leteremtene, akár sárgát is adna. De nem ad sárgát, a meccs folytatódik, ők jönnek bedobással. A lelátón egyre

hangosabban szól a bíró, hülye bíró, hülye bíró, éjáóóóóó, Tiszaföldi dörmög valamit, és szalad tovább. Levezetnek egy támadást, de Isti szerencsére most észnél van, nagyot véd, majd kapásból vágja előre Petinek. Peti távoli lövése azonban messzire elkerüli az ellenfél kapuját. Utána hosszan megy a parttalan passzolgatás, leül a meccs, egyik csapat sem akar már kockáztatni a félidő vége előtt. Egyet még rárúgok Ottó bokájára, mielőtt Tiszaföldi az órájára pillant, és befújja a félidőt. Ottó kikerekedett szemmel néz rám, mint aki nem érti, mi ütött belém. Miért bántom? Lehet, hogy a teste egy atlétáé, de lélekben még nagyon kiskölyök ez. Ettől valamiért jobban érzem magam. Ahogy levonulunk a pályáról, arra gondolok, mennyivel több van már a hátam mögött, mennyivel jobban ismerem és értem a világot, mint ez az ártatlan, egyszerű gyerek.

Az öltözőben nagy a hangzavar, Peti büszkélkedik a góljával, Botesz bizonygatja, hogy a következőt ő szerzi majd, Dezső bá pedig izgatottan köröz, hadarva magyaráz, igyekszik túlharsogni a fiúkat: van még egy félidő, benne van a játékunkban a győzelem, és eddig a bíró is nekünk kedvezett. Amikor ezt mondja, rám tekint. Én csendben ülök az egyik padon, visszapillantok Dezső bára, és értetlenkedve húzom fel vállamat. Mi közöm nekem a bíróhoz? Mi köze Dezső bának ahhoz, hogy történetesen éppen édesapám kezeli Tiszaföldi beteg kislányát? Mi közöm nekem édesapám döntéseihez? Mit tehetek én arról, hogy a fater nem bírja elengedni a focikarrierem reményét? Hogy bármire képes, hogy feljebb emeljen... Nem vagyok az apám, nem vagyok se orvos, se polgármester, ígéretesnek indult senki vagyok, de most már csak azért is nyerni akarok. Dezső bá egy ideig úgy figyel, mint aki arra vár, hogy megtörjek, színt valljak. Felállok a padról, és közelebb lépek hozzá. Nyerni fogunk, Dezső bácsi, mondom neki, csak ez a lényeg, és ígérem, nyerni fogunk.

Sípszó, ők kezdenek. Most is Ottót keresik a labdával, de Beni és Dávid közrefogják a fiút, az ellenfél többi játékosa meg kutyaütő, semmivel sem jobbak, mint mi. El is adják, mi támadhatunk. Lala előreíveli, Peti megint távolról próbálkozik, a kapusuk könnyedén hárít. Több passzot, gyerekek, halljuk Dezső bá rikácsolását, végigvinni a szélen, és belőni középre, ott már elég csak belepiszkálni, és megvan a gól! Az egyik szélsőjük nagy sprintbe kezd, biztos megirigyelte Botesz vágtaít, és meg kell hagyni, gyors a srác. Bandi hiába lohol a nyomában, Zotya is ügyetlenül csúszik ki rá, ő meg beadja középre. Ottó fut előre, ha nem lépek valamit, talán éppen odaér, és átvétel nélkül, kapásból a kapunkba vághatja a labdát. Csak egy finom bokamozdulat, nem kell más, észre sem veszik, és a fiú lábai összekocannak, az már elég egy jókora taknyoláshoz. Ottó a feléje tartó labdát figyeli, engem most nem is vesz észre, hát utolérem, és oldalról egy aprót odarúgok a bokájára. Megbotlik, párat még kalimpál kezével, hogy visszanyerje egyensúlyát, aztán hasra vágódik. Állítsa már ki azt a sunyi szarrágót, mielőtt megnyomorítja a fiaimat, dühöng az ellenfél edzője, ám Tiszaföldi úgy tesz, mintha nem hallaná. Mikor elszalad mellettem, és összeakad a tekintetünk, a szemében valami fájdalmas könnyörgést látok. Hadd tegye a dolgát, ereszem el,

kegyelmezzek. Rettenetesen bosszant ez a néma rimánkodás, ez a kiszolgáltatott nézés. Miért nekem pitizik? Hát miért nem volt férfi apámmal szemben, miért nem olvasott be neki egyet a rendelőben? Miért nem tud senki szembeszállni az öregemmel?

Ottó szédelegve egyenesedik fel, valószínűleg az állcsúcsát is megüthette az eséskor. Kirúgta a lábamat, kiáltja oda Tiszaföldinek, de olyan elárvult hangon, hogy máris kevésbé érzem fenyegetőnek. Érzékeny kis kurva. Szedd már össze magad, förmedek rá, mit nyafogsz annyit?! Ottó továbbra is Tiszaföldiben bízna, hátha mégis befúj egy szabadrúgást, de a bíró úgy távolodik tőle, mint a parttól elszakadó csónak. Ottó leereszti karját, felemeli szemöldökét. Talán most értette meg. Hogy nem lesz itt senki, aki megvédje. Hogy itt, ezen a pályán nem úgy működnek a dolgok, mint ahogyan ő megszokta. Lássuk, mennyit ér ez a csodagyerek szabályok nélkül! Lássuk, hány perc múltán fullad bele a zavaros vízbe!

test test ellen

Mi jövőnk bedobással. Geri ballag a partvonalon túlra, neki olyan karja van a sok húsfeldolgozástól, hogy a fél pályán is áthajítja a bőrt. Dávidhoz kerül a labda, kivételesen bejön neki egy visszahúzó csel, az ellenfél középpályása seggre ül tőle, Dávid meg viszi előre, egyre elszántabb pofával. Ez az, kurjantja Dezső bá, játszd ki szélre, Dávidka! Dávid felnéz, látja, hogy Lala üresen fut előre a túloldalon, szépen átíveli hozzá a labdát, Lala meg viszi tovább. Itt vagyok, Lala, ordítom neki, itt vagyok, mire vársz?! Lala felnéz, megtalál, és már rúgja is felém a labdát. Jó helyzetben vagyok, nagyjából húsz méterre a kaputól, és a védők széthúzódtak a két szélre, így középen be tudok jutni egész a kapuig. Váratlanul megtaszajt valaki, oldalra zuhanok. Ottót látom átugrani fölöttem, és már vinné tovább a labdát, ám Tiszaföldi sípjába fúj. Szabadrúgás. Ottó felkapja a labdát, és dühödten felém hajítja. Test test elleni küzdelem, kiabálja a bírónak, nekik miért nem fújta be korábban? Tiszaföldiből kiszakad a feszültség, minden irántam érzett haragját Ottó ellen fordítja. Reklamálásért sárga lap, jelenti ki ellentmondást nem tűrő hangon, és már lendíti is a magasba a lapot. Bunda, bunda, bunda, kántálják a lelátón. Elintézem, hogy több meccset ne vezessél, te szerencsétlen, őrzöng az ellenfél edzője. Tiszaföldi tekintete zavart, arcát megkeményíti, kocog hátrafelé, sípjába fúj. Mi jövőnk

szabadrúgással, és mivel közel a kapu, innen akár rá is lehet tenni. Feláll a sorfal, a kapusuk távolról igazgatja őket. Odaállok a labda mögé. Volt idő, hogy azt mondták, aranyból van a jobb lábam. Hogy elegendő gyakorlással én lehetnék az új Koeman, a magyar Baggio, a szabadrúgások mestere. És én gyakoroltam is becsülettel, meg sem tudnám mondani, hány ezerszer lövöldöztem a szabadrúgásokat, kapussal vagy kapus nélkül, télen és nyáron, és teltek az évek, és akkor már azt mondták, van bennem tehetség, és ha a világklasszisok között nem is emlegetnek majd, azért kellő fegyelemmel és kitartással lehetek én az új Kiprich vagy Illés. Gyakoroltam hát tovább, de már nem volt bennem akkora lelkesedés, akkora önbizalom, így hamar ki is kerültem a Vasas keretéből, aztán jött az NB II, és a Megye egy, és akkor már nem mondtak rólam semmit, legfeljebb azt, hogy kellő kitartással még lehetek én az új polgármester, ha apám átadja majd a stafétát, és beavat kicsit a politika játékszabályaiba.

Állok a labda mögött, Tiszaföldi lelépi a kilenc métert, a sorfal jó helyen van. A bíró jelez, rajtam a sor. El fogom csavarni a sorfal mellett, be a háló jobb felső sarkába. Volt egy régebbi mentorom, aki elmagyarázta, hogy ha egy mozgássort elképzelünk a kivitelezés előtt, akkor tökéletesebbre sikerül a valódi mozdulat is. Lehunyom hát szememet, és végigpörgetem fejemben a jelenetet. Nekifutok, lendítem a lábam, belsővel megküldöm, a labda gyorsan forog, szép ívben tekeredik, aztán becsapódik a háló jobb felső sarkába. A nézőtéren tízezrek törnek ki vad ovációban, és ott van köztük édesanyám is, büszke és boldog, hogy újra láthatja fiát. Mélyet sóhajtok, elvégre mindenhol azt hallani, hogy a koncentrációt segíti a helyes légzés is. Kinyitom szememet. Hiányzik, gondolom, mikor megindulok a labda felé, nagyon hiányzik. Már a lövés pillanatában érzem, hogy remekül sikerült eltalálni a labdát. Sebesen forog, élesen kanyarodik, nagy erővel vágódik a hálóba, a kapusuk csak ujjheggyel tud hozzáérni. A lelátóról bátortalan éljenzés hallatszik, és bár Dezső bá ugrál örömeiben, engem azért nem hív magához, és nem ölel keblére, mint Petit, pedig, a бүдös életbe is, jól esne.

Kettő egy. És mindössze tíz perc van hátra a rendes játékidőből. Ésszel, gyerekek, ésszel, most rá kell ülni az eredményre, nem kell szégyenlősködni, vonyítja Dezső bá. Már egészen rekedt a hangja. Sípszó. Rövid, pontos passzokkal jönnek egyre feljebb és feljebb a pályán, ilyen snájdig kis tiki-takát már régen láttam. Az Ottót fogjátok, utasítom Benit és Dávidot, de ezek nem figyelnek, futkosnak egyiktől a másikig, bohócot csinálva magukból. Hamarosan kész a baj, Ottó ütemet vált, kiugrik, ügyesen szöktetik. Muszáj megakadályozni, hogy közelebb kerüljön a kapuhoz, zakatol az agyam, és mikor minden erőmet összeszedve utolérem a fiút, és hátulról becsúszok, semmi más nem érdekel, csak ez. Ottó a földön, a térdét fogja, kínjában jobbra-balra gurul a gyepen. Kiállítás, üvölt az ellenfél edzője, kiállítás! Tiszaföldi int, hogy jöjjön a gyúró, majd jelzi, hogy az ápolás után szabadrúgás következik. Éles füttyszólam a lelátón, otthon hagytad a piros lapot?!, kiabálja valaki. Miközben Ottót megvizsgálják, látom, hogy Dezső bá komor képpel áll a pálya szélén, és engem bámul. Odahív magához. Mit akar vajon? Azt bizonyára ő is jól tudja, hogy ez most szükséges szabálytalanság volt, meg kellett állítani a támadásukat. Talán az utolsó percek taktikáját akarja átadni. Odakocogok a partvonalra. Dezső bá megvárja, míg egészen

közel érek hozzá, azzal vörös képpel, rémisztő indulattal nekem esik. Mi az istent csinálsz, te állat, hörgi, elment a maradék eszed is?! Kicsinálod azt a szegény gyereket?! A fingja is értékeesebb, mint a te egész életed! Sápadtan hallgatom. De hát, szólalok meg halkán, nyernünk kell, Dezső bá... A lófaszt kell nyernünk, sírja dühében, ilyen áron nem kell a győzelem! Döbbenten figyelem Dezső bát. Hátrálni kezdek, vissza a pályára. Dezső bá feladhatja, én nem fogom. Ez most már élet-halál küzdelem. Annak kell lennie, hogy számíton. Hogy legyen értelme.

eszetlenül, rettegve

Ottót talpra állítják. Biceg, de képes folytatni a játékot. Tiszaföldi kerüli Ottó pillantását, földre szegezett tekintettel ad jelt a szabadrúgás elvégzésére. Veszélyesen csapódik lefelé a lövésük, de Istinek sikerül kitornáznia a kapufa fölé a labdát. Szöglet. Gyorsan elvégzik, tudják, hogy kevés az idejük. Beívelik középre, Isti kibokszolja, de az egyik középpályásuk kapásból kapura teszi. Zotyá vetődik, sikerül kifejelnie a labdát. Beszorítanak minket, újra és újra jönnek a támadásaik. Már csak három perc a játékidőből. Már csak kettő. Egy. Összesen négy perc lesz a ráadás. De fáradunk, a többiek is látom, hogy nincs már bennük erő, ötlet kihozni a labdát a saját térfelünkről, csak vagdossuk ki eszetlenül, rettegve, hogy minél messzebb legyen tőlünk. Az utolsó támadásuknál összedől a védelmünk. Jani lemarad, beadják a labdát, Geri fejről lecsúszik, a szélsőjükhöz kerül, Bandi rosszul csúszik be, elviszik mellette, és a következő pillanatban Ottó felé repül a labda. Nézem a srácok arcát, nézem rajta ezt a tehetetlenséget, amit nemcsak a pályán, de a postán, a közértben, a raktárban, és mindenütt éreznek, és akkor már jól tudom, hogy itt senki más nem fog cselekedni, hogy itt csak akkor lehet elérni bármit is, ha az ember vállalja a döntést, és végre kiáll a céljaiért. Egyszerre ugrom fel Ottóval. Magasabb vagyok, neki jobb az emelkedése. Mondhatnánk, egyenlők az esélyek. Ám Ottó kedvezőbb pozícióból indul, a labda az ő fejét éri majd. Egyetlen másodpercem maradt. A könyököm a fiú hátába mélyed, Ottó még a levegőben megfeszül a fájdalomtól, a labda elzúg a fejünk fölött, és mindketten a földre zuhanunk. Ahogy fekszem ott, oldalra pillantok, és látom, hogy Ottó levegő után kapkod, hogy teste valami egészen furcsa pózba merevedik. Futnak be a pályára, Tiszaföldinek kell rendet csinálnia, nehogy verekedés

törjön ki. Az egyik néző azt kiáltja a bírónak, tudom, hol laksz! Nagy a hangzavar, mindenhol lábak dobognak. Mintha csatatéren feküdnék, azt latolgatva, vajon melyik ló fog rám taposni elsőként. Ottót hordágyon viszik le, én talpra állok. A vállam sajog, azt csúnyán megütöttem, de nincs komoly baj. Ottó magyaráz valamit, a lábára mutogat. Eltűnnek vele az épületben. Tiszaföldi befújja a tizenegyest. Most nem reklamálok. Isti bravúrosan kivédi a lövést. Három sípszó, a meccsnek vége.

A fiúk kissé zavarban vannak, de azért örülnek a győzelemnek. Ballagunk le a pályáról. Az ellenfél játékosai már lesiettek, hogy megnézzék Ottót. Mielőtt bemennénk az épületbe, még hátrapillantok. Tiszaföldi a kezdőkörben áll, mozdulatlan akár egy szobor. Talán azon gondolkodik, mit jelent az, hogy tudom, hol laksz. Talán csak szeretne úgy tenni, mintha a meccs még nem kezdődött volna el. Mintha mindent újra lehetne csinálni. Eltűnünk az épület hűvös sötétjében.

Az öltözőben halk kuncogások hangja keveredik a ruhák surrogásával. Hamarosan visszavedlünk civilbe. Hol van Dezső bá, kérdezi Peti. Valóban, hol van Dezső bá? Mikor elkészülünk, lekapcsoljuk a lámpákat, még a rend kedvéért oltogatjuk kicsit Janit, aztán elköszönünk egymástól. Odakint a buszmegálló felé baktatok. A jogsimat múlt hónapban bevonták, de azért némi ügyeskedéssel nem kizárt, hogy nemsokára vissza tudom szerezni. A megállóban ott áll Dezső bá. Egy pillanatig hezitálok, de aztán odamegyek hozzá. Ácsorgunk egymás mellett, feszül köztünk a csend. Mikor megszólalnék, Dezső bá felém fordul, és úgy állkapcsomra vág, hogy nekitántorodom a buszmegálló falának. Befut a busz, Dezső bá felszáll, mintha mi sem történt volna. Én a földön ülök, állkapcsomat dörzsölgetem, még zúg a fülem. A buszsofőr vár egy kicsit, aztán becsukja az ajtókat. Nehézkesen feltápászkodom. Tíz perc múlva jön a következő, nem olyan sok idő az. A fájdalom lassacskán elmúlik. Azt hiszem, a mai nappal véget ért számomra a foci, tűnődöm. Sebaj, ennek így kellett lennie. Jöhetnek végre a nagyobb tervek. Azt mondják, apámtól még rengeteget tanulhatok. A szabályokat már kezdem érteni.

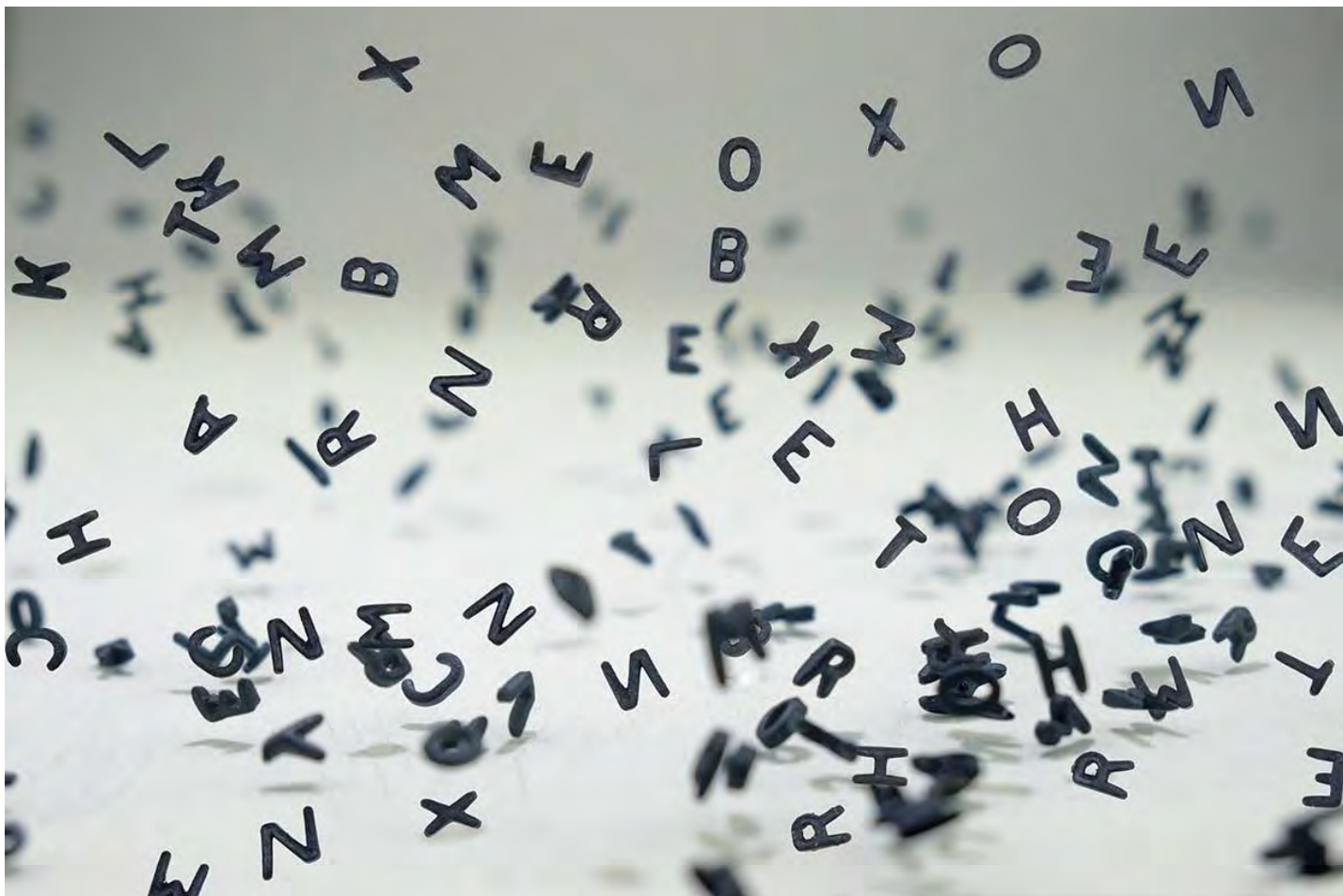
kép | shutterstock.com

Ács József

ÖNHIBA

[ELZÚGOTT MELLETTEM]

2021-08-25 | ELZÚGOTT MELLETTEM, VERS

lemaradtam az irodalomról
lassú vagyok hozzá és tétova
félhomályban tapogatózom
ha megyek is nem tudom hova

szürkületi zónában élek

itt nem ér véget az alkonyat
nem hálni jár belém a lélek
hallgat fülel és válogat

míg zúg és iramlik az élet
ő testem tolószékében ül
az odakint hogy börtönné lett
meghúzódik inkább legbelül

jól olvasott szájról azelőtt
hasznát ennek most aligha veszi
mint idetelepített haderőt
a szavakat úgy értelmezi

inkább a neszekre figyel
távolból sustorgó zajokra
ami áradó vízként lepi el
a még nedves gondolatokra

áll az idő nem mozdul sehova
szélcsend van egyhelyben áll
a nyár sötétzöld lombjátora
műgyantával kiöntve a táj

a gesztenyefák eres tenyerét
kétségbeesetten memorizálom
megtanulom mint íratlan verset
örök kép mégis utoljára látom

lemaradtam az irodalomról
furcsa de észre se vettem
tarka könyvásáraival ahogy
elzúgott mellettem

Kovács Gábor

A KULTÚRKRITIKUS ÉRTELMISÉG SZEREPEI: SPECIALISTA HELYETT GENERALISTA

2021-08-02 | ESSZÉ

A modern haladáshit és kritikusai: a hosszú 19. század és a kultúrkritika mintázata(i)

A kultúrkritika gyökerei a zsidó-keresztény tradícióba és az antikvitásba nyúlnak; a jelenkor bírálata a görög és római gondolkodásban az aranykor-mítosszal kötődik össze. A zsidó-keresztény kultúrkör legnagyobb újítása, a lineáris időkép, a jövőt hangsúlyozza. A felvilágosodás szekularizálja a keresztény eszkatológiát. Az előre haladó üdvtörténet teológiai motívumát a végcél felé mozgó e világi történelem eszméjével cseréli fel. ^[1] Amikor megkérdőjeleződik, hogy a történelmi mozgást az emberi faj materiális és szellemi-morális gyarapodása kíséri, megjelenik a modern kultúrkritika. Rousseau elméletében az ember tökéletesedési képessége hajtja az ambivalens civilizációs folyamatot, miközben pszichológiai-morális állapota torzul: a tudományok és a művészetek az eredetileg szabadságszerető lényt láncokat viselő szolgává változtatják. ^[2]

előfutár

De Rousseau még csak előfutár. Kultúrkritikáról mint műfajról és kultúrkritikai értelmiségről mint típusról a 19. század második felétől lehet beszélni. Ekkorra alakul ki a társadalmi-kulturális-intézményes szerkezet, amelyben a modernitás kritikája

megfogalmazódik: a hétköznapi életet formáló modern nagyváros, a kapitalista világgazdaság, az ettől elválaszthatatlan, a mindennapokat ugyancsak radikálisan megváltoztató, a premodern tér- és időképzeteket felülíró közlekedési technológia, fejlődik a vasút, a gőzhajózás, kiépül a modern oktatási rendszer, az elemi iskolától az egyetemekig. Az egyetem, s körülötte az akadémiai szféra különösen lényeges, hiszen a kultúrkritikai értelmiség viszonya ezzel az intézménnyel, illetve a hozzá kapcsolódó értelmiségi léttel fölöttébb ambivalens. Értelmiségivé az egyetem falai között válik, aztán – s ez feltűnően gyakori elem az egyéni pályafutásokban – elutasítja a betagozódást a hivatalos tudományosság intézményrendszerébe. Vagy teljesen kívül marad, vagy valamiféle köztes állapotban él az akadémiai hierarchiát elfogadó szaktudós és az intellektuális autonómiájára kényes művész-értelmiségi szerepei között.

A hosszú 19. század terminus azt a triviális meglátást is kifejezi, hogy radikális történelmi cezúrák ritkán esnek egybe naptári századfordulókkal. Ez igaz a 19. század kezdetére és végére is. 1800. január elsején csak naptárilag ért véget az előző évszázad. Napóleon egész kontinensre kiterjedő háborúi még a 18. századhoz tartoznak: s az új geopolitikai-politikai-gazdasági-társadalmi-kulturális helyzet az Európát újraszabó 1815-ös békerendezés után alakul ki. ^[3] A 19. századi civilizációnak a kapitalizmus, a gyengülő monarchia és a felemelkedő nemzet feszültségekkel terhelt együttélésére alapozott épülete – az 1848-as, összeurópai forradalmi hullámot túlélve – dacol a szédületes technológiai fejlődés által inspirált modernizációs válságokkal.

A népességnövekedés okozta európai kríziseket hosszú ideig sikerrel vezeti le az amerikai kivándorlás. Ez kettős haszonnal jár: egy időben csapolja le az öreg kontinens társadalmi feszültségeit és szállít emberanyagot, amely nélkül az Amerikai

Egyesült Államok nem válhatna a következő évszázad szuperhatalmává. De Európában – amely az első világháborúig mindenféle értelemben a világ közepe – a század második felében egyre erősebbek a politikai ellentétek a régi, több kontinensre kiterjedő gyarmatbirodalmat birtokló Anglia és Franciaország, valamint a gazdasági és katonai óriássá váló, ám – nem utolsósorban a gyarmatszerzés sikertelensége miatt – kisebbségi komplexusoktól terhelt Németország között. A kontinens keleti felének két nagy kontinentális birodalmát, az Osztrák–Magyar Monarchiát és Oroszországot pedig egyre labilisabbá teszik a nemzetiségi mozgalmak. És nemcsak a politikai szféra konfliktusairól van szó: a 19. század végének boldog békeidőként emlegetett évtizedeit kulturális feszültségek kísérik. A pseudo-vallásos haladáshit és az ész kultusza a századforduló felé közeledve meggyengül – látszik, hogy a modern technológia és tudomány szédületes fejlődése egyáltalában nem jelenti, hogy a racionalizmus uralja az életvilág egészét. ^[4] A spiritizmus és okkultizmus robbanásszerűen terjed, furcsamód éppen a modern élet bástyájánál: a gombamód növekvő, a technika vívmányaira épülő modern metropoliszban. Érzékletesen ír erről a magyar okkultista és misztikus irodalom egyik legismertebb alakja – a Hamvas Bélával baráti kapcsolatban álló –, Szepes Mária. Szülei a magyar mozgókép apostolai, ám lakásukban esténként spiritiszta szeánszok zajlanak, médiummal és asztaltáncoltatással; az akkortájt csúcstechnológiát képviselő film és a szellemekben való hit nagyon is megfér egymással a századforduló emberének képzeletvilágában. ^[5]

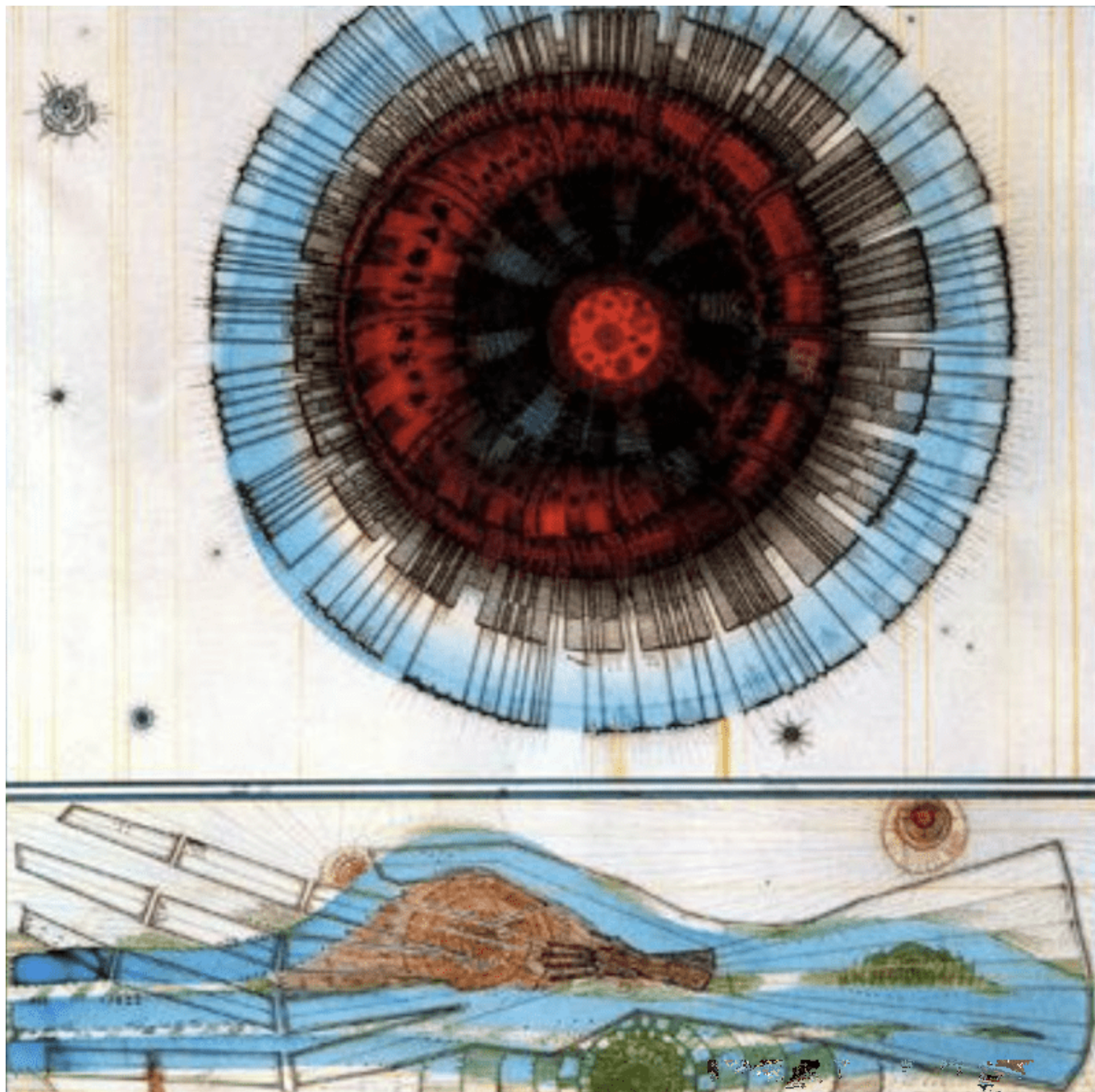
tömegpszichológiai mozgatórugók

A részleteiben oly racionális világ egésze mindinkább irracionálisnak tűnik a benne élők számára. Az 1914–18-as történelmi kataklizma számos tényező eredője: gazdasági, társadalmi,

politikai, kulturális és tömegpszichológiai mozgatórugók vezetnek a háborúig. S persze véletlenszerű tényezők, nem utolsósorban a lehetséges következményeket alábecsülő politikai-katonai döntések is kellenek a végkifejlethez. A hosszú távú tényezők között alapvető szerepet játszik két, egymást erősítő válság, a *modernizációs válság*, illetve a *modernitás-válság* egybeesése. Az első a premodernről a modernre

történő átmenet elkerülhetetlen velejárója: a premodern társadalmi, gazdasági és kulturális-mentális struktúrák modernékké alakulását kíséri. A modernitás-válság viszont annak a konkrét civilizációs mintázatnak a válságát jelenti, amelyben a modernitás megjelenik. Esetünkben ez a 19. századi civilizáció. Voltaképpen az előző század második felében birodalmi keretben mozgó, eszközül a politikai imperializmust felhasználó globalizáció első hulláma kerül válságba a 20. század elején. Jellemző, hogy a háború után az első zsigeri – újabb zsákutcába vezető – reakció a nemzeti bezárkózás.

A modernitásválság intellektuális artikulációja a 19. század utolsó évtizedeiben a kultúrkritikai értelmiség teljesítménye: ám ez ekkor még egy szűk értelmiségi szubkultúra problémája, a Freud által megénekelte rossz kulturális közérzet, az a bizonyos *Unbehagen* a társadalmi életvilág egészében csak az első világháború után jelenik meg. [6] A 19. század végének klímájában gyökerező kultúrkritika általános mintázata jól felismerhető a helyi variánsokban. Vezérszavakban: nagyváros-ellenesség, antikapitalizmus, a modern technológia és a modern képviselési demokrácia kritikája, a felvilágosodás emberképének elvetése, racionalizmuskritika, a 19. századi progresszivisták világképpel szembeni erős averzió. S még egy nagyon lényeges elem, amely nem föltétlenül fejeződik ki közvetlenül, de benne van a gondolatkörben: határozott ökológiai érzékenység, ami erősen kapcsolódik a romantikához. A későbbi zöld gondolkodás gyökere ez az ökológiai érzékenységgel áthatott kultúrkritika. [7]

Életreform és értelmiség: az asconai kommuna

Változtatni kell az életünkön! Ez a Németországban kiemelt szerepet kapó életmód-reform mozgalmak parancsa, s ezek összekapcsolódnak a kultúrkritikai gondolkodással. Így jön létre az olasz-svájci határon 1900-ban alapított asconai kommuna. Természetgyógyászat, pszichoanalízis, keleti filozófiák, az anarchizmus többféle válfaja, a Tolsztoj-féle vallásos anarchizmustól a politikailag aktív, harcoss anarchizmusig; a tánc, a mozgás, a test központba állítása, a feminizmus és az erotika

kultusza – elválaszthatatlanul a macsó beállítottságú, patriarchális modern ipari civilizáció kritikájától. Ökológiai érzékenység, újpogány Magna Mater és boszorkányság-kultusz, okkultizmus és teozófia – szóval fölöttébb heterogén kulturális csomag ez, amelynek gondolati háttérét a felvilágosodás racionalizmusának helyenként logofóbiáig jutó kritikája adja. Ascona – ez a legismertebb, de nem az egyetlen, hasonló közösségeknek a korszakban több kontinensre kiterjedő hálózata van – lakói a hivatalnok és a vállalkozói középosztályból származó értelmiségiek, huszonévesek a századforduló környékén, s nagyon erős bennük az apák nemzedéke és a patriarchális családmódel elleni lázadás indulata.

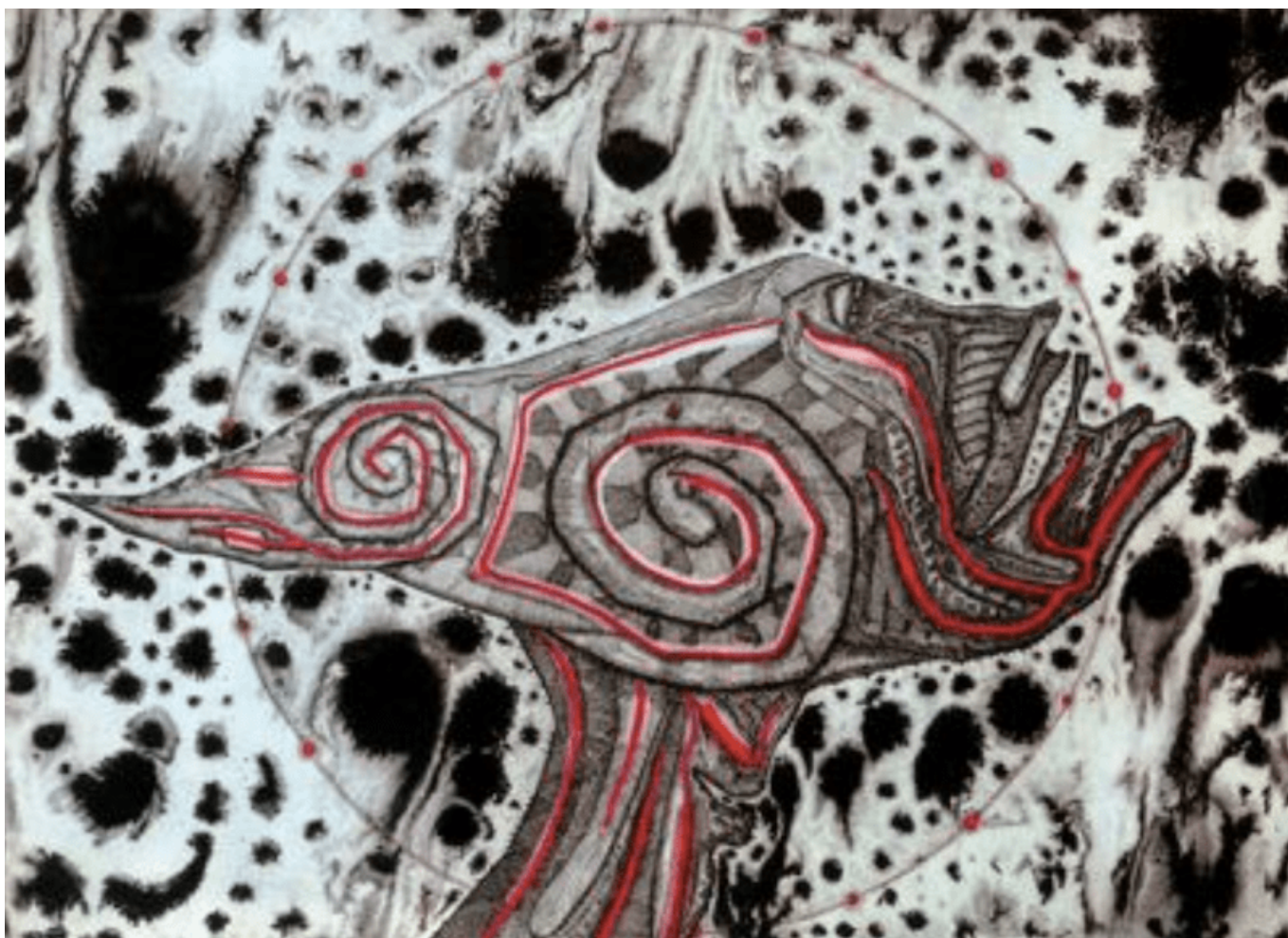
modern táncművészet

A közösség virágkora az 1900 és 1920 közötti két évtized, s egész Európára kiterjedő értelmiségi holdudvara lesz: Max és Alfred Weber, T. H. Lawrence, Hermann Hesse,

Isadora Duncan, Ludwig Klages, Peter Kropotkin – hosszan sorolhatók a nagyon és kevésbé ismert nevek. ^[8] A magyarországi gondolkodástörténet szempontjából is érdekes, hogy az Ascona történetében kulcsszerepet játszó három személy közül kettő a történelmi Magyarországról származik. Rudolf Laban, a modern táncművészet egyik alapítója és teoretikusa pozsonyi; őt a magyar tánc történet Lábán Rudolfként tartja számon. A szász Gusto Gräser, a korszak egyik legismertebb Naturmensch-életmód propagátora, egy német szerző által mezítlábas prófétáknak nevezett vagabund vándorprédikátorok legismertebbike, az 1960-as évek hippifigurájának előképe, brassói. Számos korabeli regényhez és novellához szolgált mintát, egyebek között Hermann Hessénél. A harmadik Otto Gross, a pszichoanalízis első generációjának jelentős, de a későbbiekben jószereivel elfelejtett alakja, pszichológiai és filozófiai szövegek szerzője, grazi. ^[9] Mindhármán a kettős monarchia hivatalnoki, katonai, értelmiségi közegeből jönnek. Rudolf Laban apja magas rangú katonatiszt az 1878-ban okkupált Boszniában, Otto Gross apja jogász, a modern kriminológia egyik megalapítója, egy évtizedekig forgatott szakkönyv szerzője, Gusto Gräser brassói lelkészcsalád sarja. Igen erős a generációs motívum: a modern civilizáció, amelyet oly vehemensen – s nem csupán elméletileg, hanem mindenekelőtt az életgyakorlat terén – utasítanak el, hangsúlyozottan az apák

civilizációja. Az öreg, szakállas, családján bibliai patriarcha módján uralkodó, burzsoá vállalkozó, kimért állami hivatalnok vagy éppen egyetemi tanár alakjában megtestesülő apa a legkülönbözőbb formákban jelenik meg: regényektől táncjátékokig. A kommuna tagjai a mélységétől fosztott, végletekig profanizált életet akarják újratelíteni varázssal, a kozmosz éltető erőivel egyesülnének, és ehhez kell közösségi keretet biztosítaniuk.

Ascona jelentősége az életforma-kísérletezésben, az alternatív életmodellek felmutatásában, a sajátos értelmiségi szubkultúra kialakításában ragadható meg – a gondolatok, a szerepfelfogás és néhány résztvevő azonos a müncheni bohém negyed, a Schwabing szubkultúrájával. Ascona megkérdőjelezi a 19. századi, az egyetemi intézményrendszerhez kötődő, abban szocializálódó értelmiség szerepfelfogását. De mások is így tesznek: erre példa a francia René Guénon, a neotradicionalizmus – ez a kultúrkritikai irányzat utasítja el legradikálisabban a modern világot ^[10] – egyik megalapítója.

Ő a Sorbonne-on tanul indológiát, 1921-ben nem tudja megvédeni doktori disszertációját; opponense, Sylvain Lévi fő kifogása, hogy az nem felel meg az indológiai tudományterületen elfogadott tudományos kritériumoknak, továbbá negligálja a forrásokat, amelyek nem támasztják alá teóriáját. A harmadik kifogás is lényeges: a disszertáció célja egy tudománytalan előfeltevés, hogy az orientális vallások szent irataiban valamiféle közös ősi tudás rejtőzik. ^[11] Guénon tudományképe más, mint ami joggal elvárható olyasvalakitől, aki tudományos fokozatot akar szerezni, vagyis a hivatalos akadémiai tudományosság kerítésén belülre kerülne. A későbbiekben le is vonja kultúrkritikai értelmiségi szerepfelfogásának következményeit: szaktudós helyett az ősi szent tanok ismerője és hirdetője lesz, aki nézeteit informális körben, tanítványai között terjeszti, s elutasítja az akadémiai tudományosság szemléletmódját, elvárásait, módszereit és intézményrendszerét.

A nagyon rossz valóság, a mindentudás igézete és a PhD-polip: három értelmiségi szerepmodell

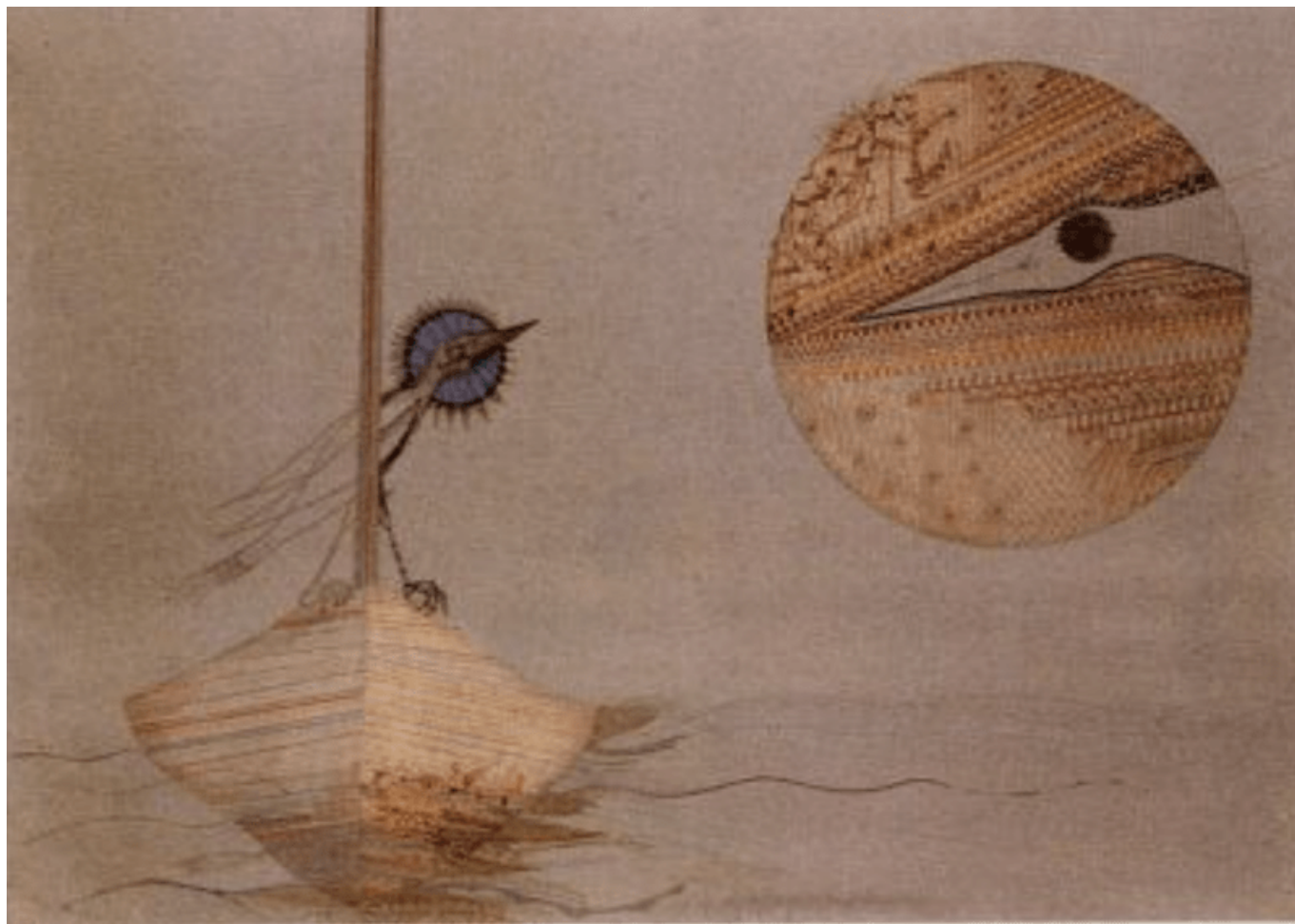
Hamvas Béla

Hamvas Béla szerepfelfogása hasonló Guénon-éhoz, de ő kezdettől kívül marad az akadémiai tudományon; az egyetem után – magyar-történelem szakon végzett – nem is gondol szabványos akadémiai karrierre, könyvtárosként folyóiratokban publikál. A modern tudomány intézményrendszere, eljárás módja és beállítottsága számára tipikus válságtermék: scientifizmusnak nevezi, amely nézete szerint egyfajta pótvallás, papsággal, templommal, dogmákkal és liturgiával, voltaképpen természettudományos mitológia, az emberi történelem számos, egymást váltó mitológiájának modern változata. ^[12]

kvázi-szagrális funkció

Vajon Hamvas nem tudott az akadémiai tudományos normáknak eleget tenni? Korának egyik legolvasottabb magyar értelmiségi, elképesztő erudícióval. Karl Jaspers filozófiáját

elemző tanulmánya is bizonyítja, ^[13] hogy birtokában van a jártasságoknak, amelyekkel egy professzionális filozófusnak rendelkeznie kell. De nem akar szaktudós, a filozófus-céh tagja lenni. Munkatársa az Athenaeumnak, a kor legszínvonalasabb filozófiai folyóiratának, hat alkalommal korreferátumokban társul a Magyar Filozófiai Társaság vitasorozatához. ^[14] A filozófia történetéről tartott 1941-es hozzászólásában Platónról beszélve kiderül, hogy a filozófusnak kvázi-szagrális funkciója van: ^[15] „Soha boldog állam nem lesz, csak ha azt filozófus kormányozza. (...) Mert csak az uralkodik helyesen, akinek a hatalom nem szenvedély, inkább teher. (...) A filozófus azért a világ királya, mert az ő feladata az isteni élet képét és követelményét az emberiségben őrizni és fenntartani, és ha ideje érkezett, az isteni életet megvalósítani.” ^[16] Hamvas alapélménye – mint az egész ún. *frontgenerációé* – a válság, a „nagyon rossz valóság” megtapasztalása. A mindennapi szembenézés a halállal utólag, a civil életbe visszatérve, az élet hallatlan intenzitásának pillanataiként tűnik föl. Ezekhez képest a polgári lét üres, a valódi létezés halvány másolata csupán. Hamvas az orosz frontról idegösszeomlással kerül haza, de 1917-ben újra behívják, az olaszországi frontra tartó csapatszállító vonatot bombatalálat éri, megsebesül, végül hadnagyként szerel le. Lábadozása közben Dosztojevszkij, Schopenhauer, Nietzsche és Kierkegaard műveit olvassa a modern világ válságáról. ^[17]

A húszas években jelenik meg nála a „nagyon rossz valóság” kifejezés, először a magyar viszonyokra vonatkoztatva, **[18]** majd az egyetemes modern világállapot jellemzéseként. Ez – írja a harmincas években – legkevésbé sem az utóbbi évtizedek fejleménye; az emberi történelem világa a szakrális gyökerektől elszakadás miatt régtől válságban van, ami új, az a válság tudatosodása. Élete során más-más életstratégiát lát célravezetőnek az autentikus egzisztencia – Karl Jaspers és a korabeli egzisztencia-filozófiák alapterminusa – megvalósítására. A harmincas években még úgy véli, ez közösségi szinten – legalábbis a kisközösségek szintjén – az antik életideál, a „szép új pogány-görög heroikus magatartás” keretében megvalósítható. **[19]** Az újabb világháború sokkja után inkább csak az egyéni életben látja lehetségesnek, s közösségként legföljebb a mester-tanítvány reláció jöhet szóba, ahol a bráhmín, a beavatásokon már átesett és a titkos tudást birtokló, a szakrális hagyományt saját életében realizáló személy segíthet tanítványainak, hogy ezt az utat végigjárják. **[20]**

egyfajta útkeresés

De Hamvas első korszakában, a harmincas években sem elzárt az akadémiai tudományosság világától. Az átjárást a Sziget-mozgalom jelenti, amelynek Kerényi Károly mellett ő a másik társalapítója, és amely néhány évig – 1935–1939 között – közös műhelyben egyesíti az ókortudomány megújítását célul kitűző klasszika-filológus Kövendi Dénest, a régész Gallus Sándort, az egyiptológus Dobrovits Aladárt, valamint írókat, költőket – Németh Lászlót, Szerb Antalt, Gulyás Pált – és a filozófus Prohászka Lajost. ^[21] A mozgalom célja épp a tudomány és a művészetek közötti határ átjárása, a tudomány felmutatása egzisztenciális problémaként, illetve megélése a tudós számára. Ez a program a kultúrkritika jegyében fogant: a világválságra adott válasz, egyfajta útkeresés, amelyben a művész és a tudós szerepének egyestésén van a hangsúly. Emiatt kerül Kerényi Károly egy időre a magyar hivatalos ókortudomány perifériájára. A vállalkozás rövid életű – egy idő után kiderül, hogy az ókortudósok és az írók nem ugyanazt várják a mozgalomtól. Jellemző Kerényi és Hamvas konfliktusa. Hamvas – emlékezése szerint – azért csalódik Kerényiben, mert nem akarta észrevenni, hogy a vállalkozás tétje egy szakrális közösség létrehozása: személyes hiúsága miatt önmagát akarta központnak megtenni. ^[22]

Németh László

Németh László csak négy évvel fiatalabb Hamvas Bélánál, ám ez komoly különbséget jelent – Hamvas 1915-ben, 18 évesen önkéntesként bevonul, ő viszont kimarad a háborúból. A háború számára így nem egzisztenciális alaptapasztalat, de a szétesés, az őszirózsás forradalom és az 1919-es Tanácsköztársaság annál inkább. Utóbbi személyesen is érinti: a kommunista időszak alatt kiadott érettségi bizonyítványokat érvénytelenítik, s megismételtetik a vizsgát. Ám őt az 1919. május elsején mondott ünnepi beszéde és diákdirektóriumában viselt elnöki tisztsége miatt kizárják, továbbá fegyelmi eljárást indítanak ellene. Öngyilkosságot kísérel meg, végül felmentik, és leteheti az érettségi vizsgát. ^[23] Ezt követően megszállottként olvas, nyelveket tanul,

1920 nyarán a budapesti bölcsészkarra iratkozik be, de végül az orvosegyetemen köt ki; itt szerzi meg orvosi diplomáját. A kor válságának mély átélése az ő habitusának is alapvonása.

Amikor 1925-ben megnyeri a *Nyugat* novellapályázatát, Osvát Ernőnek írt levelében a 24 éves fiatalember ambiciózus életcél fogalmaz meg: a magyar szellemi erők organizátora akar lenni. [24] Jóval többre vágyik egyszerű írósnál. Ez a szereptudat munkál a művészeteket, a humán- és természettudományokat összegző mindentudás igézete mögött [25]. Az egyszemélyes folyóirat, az 1932-ben, a minőség forradalmának jegyében induló *Tanú* is ennek a vállalkozásnak az eszköze. Még 1931-ben újra beiratkozik a bölcsészkarra, görögül tanul; számára is az antik görög hagyományhoz hajlás a válságból kilábalás útja. Ez magyarázza csatlakozását a Sziget-mozgalomhoz. A mindentudás másik központi fogalmával, a minőség forradalmával kapcsolódik össze, s a mítosz kontextusában jelenik meg a *Tanú*

lapjain, a *Keats Hyperionja vagy a minőség forradalma* című esszéjében. Keats eposz-töredéke két istengeneráció harcát meséli el. Németh kiemeli, hogy az új istengeneráció a régivel szemben a minőséget képviseli: [26] hatalmának ez az alapja. Apollónnak, az új istenek képviselőjének az emlékezés istennője adja át a mindentudást. [27]

visszakívánkozik a nagy természetbe

A görög tradíció beemelésétől reméli, hogy hozzájárulhat a modern ember és az élő valóság kettészakítottságának megszüntetéséhez. A modernitás kiüresedett létállapotának legnagyobb

negatívumát ő is a szakralitás eltűnésében, a világ szélsőséges profanizálásában és instrumentalizálásában látja. A gondolatmenetben ott van az ökológiai érzékenység – nem feltétlenül tételes ökológiai teóriaként –, ami a korabeli kultúrkritika sajátja: „Az ember több mint termelő és fogyasztó, több mint kizsákmányolt és kizsákmányoló. Az ember kis természet, amely kiszakadt, és visszakívánkozik a nagy természetbe. Kiszakadtságát hivatásnak érzi, s visszakívánkozását jelekben adja a világ tudtára. Az ember természete szerint hűséges és ünneplő lény. Hű lelke hangjához, s ünnepre kész a világvalóságokkal szemben. Minél erősebb hűségében, s minél később erre az ünnepi felemelkedésre: annál diadalmasabb ember. A kultúra addig nagy és egészséges, amíg kötni és emelni képes a hű és ünnepszomjas embert. Az állam addig igazi közösség, amíg egy kultúrában élő, egy hűséggel és egy ünnepprenddel összefűzött egyének egysége, s a gazdasági élet addig gazdasági élet (s nem gazdasági szolgaság), amíg a gazdaság nem vált el az élettől, a termelés az ünnepléstől, a búza azonkívül, hogy kenyér: élet-halálnak is titka, s a marha azontúl, hogy megfejhető állat, velünk egy sorsba varázsolt élőlény.” [28]

A tudományos intézményrendszerrel és annak tudomány-képével szembeni averzió, amely a Hamvas-féle kultúrkritika egyik központi motívuma, Némethnél jóval árnyaltabb. Ő sem fogadja el a 19. századi, a szétszabdalt tudományterületeket és hideg, távolságtartó objektivitást eredményező tudományeszményt, de szerinte épp az új tudomány számolja fel a régi mechanisztikus világképet [29], s létrehozza a tudományt egzisztenciális kérdésként kezelő új tudós típusát. [30] Mert a tudomány

Németh számára üdvösségügy, célja nem az, hogy valamely szűk szakterületet műveljen, hanem a magát szűk térre szorító szaktudós szerepből kilépve általános perspektívából szemlélje és fogja össze a különböző tudásterületeket, az író és a tudós nézőpontjait egyesítve. Ezért szimpatikus számára a Kerényi- és Hamvas-féle Sziget-mozgalom koncepciója tudomány és művészet szintéziséről. [31] Mindez Németh felfogásában tudományon kívüli célokat szolgál: a nemzeti kultúra regenerációját. A „dilettáns” Németh szótárában nem pejoratív jelző, sőt, az egyedül autentikus szellemi magatartás, az enciklopédikus tájékozódás 18. századi igényének alapja. [32]

Lewis Mumford

Lewis Mumford a 19–20. századforduló után induló amerikai kultúrkritika legismertebb alakja. Törvénytelen gyerek, és meglehetősen kusza családi viszonyok között teltek gyermekévei. Anyja évtizedekig nem árulta el, ki az apja, Mumford csak

1942-ben, 47 évesen tudta meg. Az apa Lewis Charles Muck sommerville-i zsidó üzletember, aki Jacob Mack módos ügyvéd unokaöccse, az anya, Elvina Conradina Baron, német bevándorlók leszármazottja, az ügyvéd házvezetőnője volt. Az ifjú Lewis tehát a rövid szerelmi viszony következménye, a Mumford nevet pedig John Mumfordtól örökölte. Anyja – az ő születése előtt 12 évvel – kötött házasságot az angol férfival, de rövid együttélés után a férj Kanadába távozott. Elvina családja – arra hivatkozva, hogy a házasságot nem hálták el – elérte a házassági kötelék megsemmisítését. A német rokonságából egyébként – mint szerepmódel – Mumfordra nagy hatással volt egyik nagybátyja, James Schleicher, aki mérnök, szenvedélyesen érdeklődött a humaniorák és művészetek iránt is: latinul és görögül olvasott, s ő adta az ifjú Lewis kezébe Shakespeare műveit. [33]

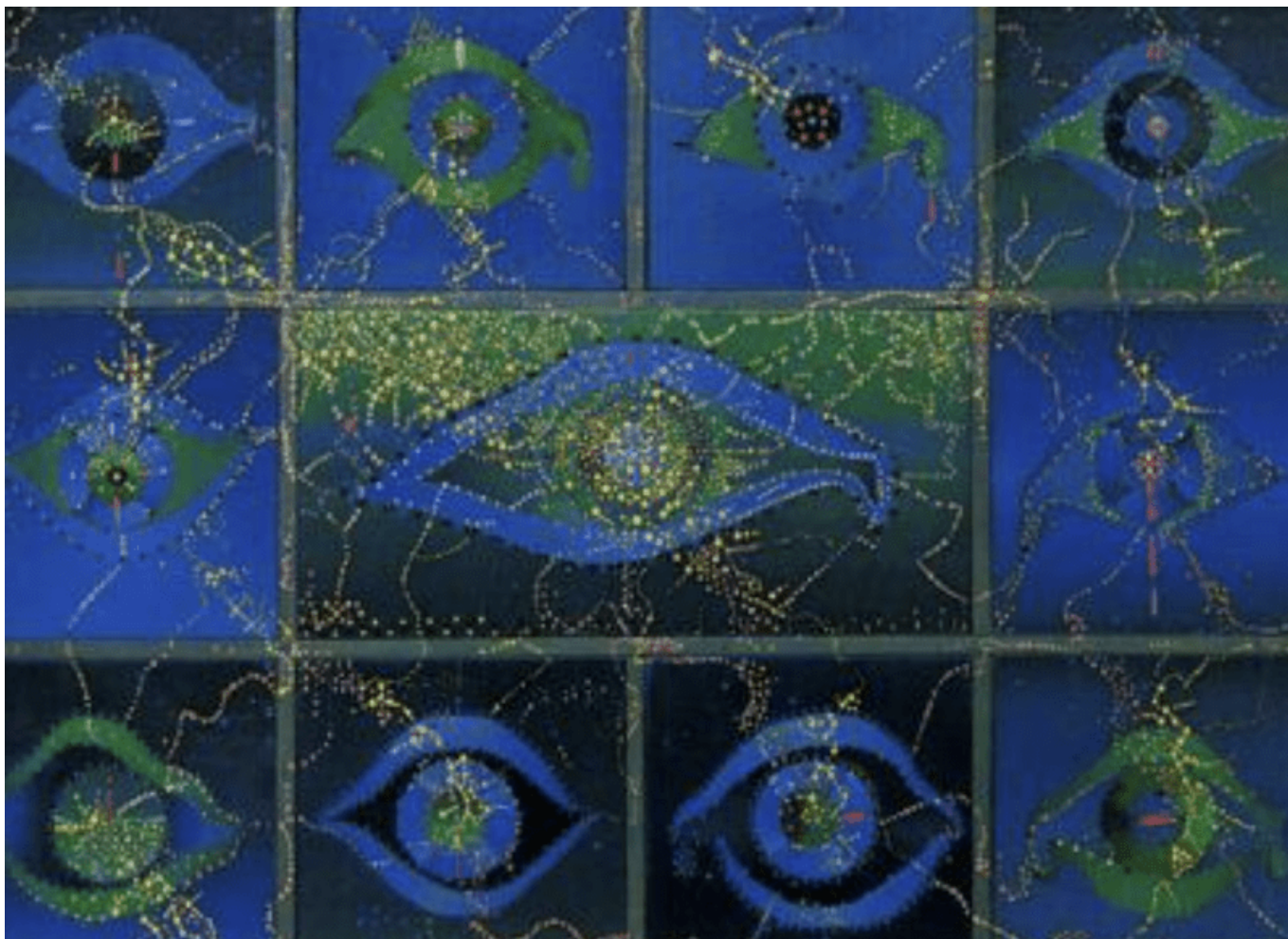
A századforduló technikai csodái nagy hatást gyakoroltak rá: rádió adóvevőt épített, s 15 évesen publikált a *Modern Electrics* magazinban. Ezért megkapja élete első honoráriumát, 25 centet. Mérnöknek készült, de középiskolás korában a közkönyvtárak mindennapi látogatója. A modern technológia csodálata kiegészült az irodalom és a művészetek iránti szenvedélyes érdeklődéssel. Kezdetben H. G. Wellsért és J. B. Shaw-ért rajongott: a középiskola befejezése után eltökélt szándéka, hogy író lesz. A humán tudományok világa a New York City College esti tagozatán nyílt meg előtte, ahol pályafutását meghatározó tanárokkal találkozott. Tüzes viták zajlottak oktatók és hallgatók között, gyakran a tanárok lakásán. Mumford elemében érezte magát: az esti tagozaton nem volt megszabott tanrend, tetszése szerint választhatott: az őt leginkább érdeklő tárgyak az angol irodalom, a politika, a pszichológia és a filozófia. [34]

a mindentudás igézetétől hajtott

A mindentudás igézetétől hajtott fiatalember New York nagy közkönyvtárain túl a múzeumok szenvedélyes látogatója – hamar rátalál a kortárs kultúrkritika szerzőire. [35]

Mindenekelőtt két nagy viktoriánus határátlépő gondolkodóra. Samuel Butlerre, a szatirikus technológiakritikát művelő íróra, farmerre, a Darwinnal polemizáló amatőr biológusra, valamint későbbi

mentorára, a skót Patrick Geddesre, aki egy személyben biológus, várostervező és szociológus és a még meg sem született ökológiai gondolkodás profétája. Mindeközben egyre kevésbé érezte jól magát az egyébként rajongva szeretett New Yorkban, amely a vidékies, kertvárosi negyedekkel tarkított, élhető városból éppen ezekben az években alakult sokmilliós, felhőkarcolókkal teletűzdelt metropolisszá. Ugyanígy növekvő averzióval figyelte a polgárháború utáni iparbárók Amerikáját – velük szemben keresett menedéket Emerson és Thoreau múltba süllyedt, vidéki republikánus Amerikájában. ^[36] A szembenállást tudatosította New York bohém negyede, a Greenwich Village légköre. A fiatal Mumford a radikális baloldalhoz húzó, erősen társadalomkritikus, többnyire kérészetű folyóiratok szerkesztőségében nemcsak munkaközeget talált, hanem szellemi otthonra is. A negyed élettel teli kultúrkocsmáiban folyó viták során barátokra is szert tett. Mindez megerősítette – soha nem teljesülő, de mindig kísértő – vágyát: szépíróvá kell lennie. Ahogyan Hamvas Béla és Németh László, Mumfordot is személyes-egzisztenciális életválság tette fogékonyra a kor válságára. Nemcsak a profithajszát az élet értelmévé avató amerikai társadalmi légkör, hanem a felnőtté válás pszichológiai problémái miatt is feszengett a bőrében. Sokáig kapcsolatteremtési problémákkal küszködött, feszélyezettnek és esetlennek érezte magát nők társaságában – ez magyarázza élete végéig tartó érdeklődését Sigmund Freud és általában a pszichoanalízis iránt. Emlékezésében fiatalkori önmagát úgy jellemzi, hogy állandóan váltogatta a különböző szerepeket, keresve a ráillőt. 22 éves, amikor Amerika 1917-ben belép a háborúba. 1918-ban behívták katonának a haditengerészethez, és távírásznak képezték ki. De nem kellett megismernie az európai hadszíntér lövészárk-poklát, mert mire kiképzése befejeződött, a háború véget ért. ^[37]

Mumford szerepfelfogásának központi eleme a specialista–generalista oppozíció. A kultúrkritikai értelmiségi szereptípus karakteres képviselője, aki számos felsőoktatási intézményt látogat, de sehol sem fejezi be tanulmányait: soha nem mulasztja el, hogy pikírt megjegyzéseket tegyen a PhD tudósra, akinek kizárólagos életcélja a tudományos nagyüzemen belüli karrier. Másutt a hivatalos tudományosság intézményeit befonó PhD-polipról ír, ami a modern technológiai-hatalmi – nemcsak a természetet, hanem a társadalom többségét is maga alá gyűrni akaró – civilizáció jellemző terméke. Maga Mumford gátlástalanul mozog a különböző tudományterületek között, a filozófiától, szociológiától, történelemtől és művészettörténettől a technológiatörténetig és a várostervezésig, mindennek ökológiai perspektívával próbál közös referenciális keretet adni. Alapvető célja, hogy egzisztenciáját szabadúszó értelmiségiként alapozza meg – amíg ezt írásaiból nem tudja biztosítani, folyóiratok szerkesztőségében dolgozik. Amikor befutott szerző – évtizedekig az amerikai kultúra egyik legismertebb *public intellectualje* –, rendszeres

vendégprofesszora lesz amerikai elit-egyetemeknek, a Harvardtól és a Stanfordinál a Berkeley-ig és az M.I.T.-ig, de életformáját nem adja fel. Német bevándorló anyja révén kétnyelvű, a két világháború közötti német technikafilozófiai diskurzus, építészet és várostervezés alapos ismerője, aki rövidebb-hosszabb időszakokat tölt Németországban. Önmagával bizonyítja, hogy a német kultúrkritika nemcsak a közép- és kelet-európai kultúrkritika számára jelent inspirációt, a német kultúrtranszfer a tengerentúlon is fontos a századfordulós nemzedék számára.

tragikus civilizációs útvesztés

Mumford a modern tudomány gépezetének főkonstruktőreként Francis Bacon szerepelteti: ő mutatta fel először – a tudósok tevékenységét összeszervező Salamon házában

leírásában – a természetet meghódító újkori tudomány szervezeti modelljét. A tudás hatalom baconi jelszavával párosulva ennek végzetes következményei lettek a modern civilizációra. Mumford a másik tragikus civilizációs útvesztésnek a tudomány és a művészet, a racionális és az esztétikai tapasztalat szétválasztását látja. Nézete szerint másik kifutása is lehetett volna a történetnek. Ezt az elvetélt lehetőséget testesíti meg koncepciójában Leonardo da Vinci – a nem is nagyon titkolt szerepmódel – a művészt, a tudóst és technikust egyesítő *uomo universale*. Voltaképpen itt is a művész és tudós szerep újraegyesítésének szándékát kell látnunk, amely az óceán túlpartján is mozgatja a kultúrkritikai értelmiséget. Az amerikai szintéren persze más a kulturális kontextus. Mumford – hasonlóan a századfordulós, első generációs amerikai kultúrkritika többi képviselőjéhez ^[38] – sokat merít az európai – a kontinentális és brit – gondolkodás kultúrkritikai hagyományából, Nietzschétől és Spenglertől John Ruskinig és William Morrisig. Ám a dolgot színezi, hogy nála ez szervesen összefonódik az autochton amerikai kultúra regenerációs igényével. Tudományos és esztétikai tapasztalat egysége még megvan az amerikai kultúra aranykorának alkotóiban – példaképe és szerepmódelje Ralph Waldo Emerson, aki szerinte egyesítette magában a tudóst, a filozófust és a művészt, továbbá az író, a filozófust és az élő valóságot tudományos részletességgel ábrázoló író ötvező Hermann Melville. Utóbbiról nagyon sajátos életrajzi esszé-regényt írt:

ebben tárgy és szerző, Melville és Mumford kibogozhatatlanul összefonódik. Mumford a parvenü, kívülről arannyal futtatott, ám bévül értéktelen *Gilded Age* – a terminus Mark Twain és Mark Doodley közös leleménye –, vagyis a polgárháborút követő nagykapitalizmus hamis látszatokkal fedett világa előtti időkhöz akar visszanyúlni autentikus, az amerikai tradícióban gyökerező, kulturális mintáért. A koncepció Németh metaforáját idézi fel a középkori és erdélyi mély-Magyarország bazalttömbjére rakódott árvízi hordalékról. Mindkét esetben ugyanarról van szó: az organikus fejlődés összeköttetéséről a jelennel, a kultúra regenerációjáról, melyet a művész, a tudós és a vizionárius próféta szerepeit egyesítő kultúrkritikai értelmiséginek kell végrehajtania. A párhuzam azonban csak Mumford pályafutásának egy szakaszára áll, mert az ő perspektívája később kitér a nemzetitől az egyetemes felé. A tudományos és esztétikai tapasztalatot egyesítő, s az élettől és a világgal adekvát viszonyban álló új, egész ember célja nem csupán a nemzeti kultúra, hanem az egész civilizáció megújítása, a kisközösségek zöld utópiájának megvalósítása révén. ^[39] Az élet lázadásának – a terminust Mumford Patrick Geddestől kölcsönzi – a természettel új viszonyt kialakító életmódhoz kell vezetnie, amelyben az emberi cselekvést az organikus világkép értékelve vezérlik.

A kultúrkritikai értelmiség műfaja: az esszé

A hivatalos-intézményes tudományosság, tágabb értelemben az akadémiai szféra tudományos normáinak negligálása műfaji következményekkel is jár. A kultúrkritika kedvenc műfaja nem a szakértők szűk köréhez szóló, lábjegyzetekkel stafírungozott, a célközönség ezoterikus nyelvén megírt szaktanulmány vagy monográfia, hanem az esszé – olykor egészen extrém terjedelmű is lehet. Jó példa *A Nyugat alkonya*, Oswald Spengler kétkötetes, 1918-ban és 1922-ben publikált nagy hatású könyve, a kultúrkritikai irodalom alighanem legismertebb darabja. A mű bestseller lett a német könyvpiacra, akadémiai fogadtatása viszont nagyon is vegyes volt. A Logos című folyóirat 1921-ben különszámot szentelt arra, hogy felkért szakértők ágyútüzével semmisítse meg Spengler könyvét. De például Eduard Meyer, a korszak egyik legismertebb antikvitás-történésze megvédi a szerzőt és művét, mondván, hogy itt a nagyszabású szintézissel együtt járó hiányosságokról van szó. A könyv megjelenése után egyetemi katedrát is kínáltak Spenglernek, amit ő elutasított. Döntése – azon túl, hogy örökség révén meg tudta alapozni egzisztenciáját – sajátos szerepfelfogásából táplálkozott. Önmagát nem szaktudósnak – katedrafilozófusnak vagy szaktörténésznek – látta: az általa megvalósítani kívánt modellben együttesen vannak jelen a tudós, a művész és a próféta szerepének elemei. A könyv egyszerre tör a tudományos mű, a műalkotás és a prófécia műfajára – Thomas Mann találóan intellektuális regénynek nevezi: „(...) a kritikai és költői szféra összeolvadásának vagyunk tanúi, amelyet már romantikusaink elindítottak, és nagy lökést adott neki Nietzsche ismeretelméleti lírájának jelensége. Ez a folyamat elmosza a határt tudomány és művészet között, a gondolatot élményszerűen vérrel telíti, az alakot átszellemíti, és olyan könyvtípust eredményez, amely ma nálunk, ha nem tévedek, uralkodik, és amelyet 'intellektuális regénynek' lehetne nevezni (...)” [40]

egzisztenciális súly

Thomas Mann definíciója nemcsak Spengler művének meghatározására alkalmas: a kultúrkritika legtöbb alkotása ilyen. Mann ugyanis az esszé sajátosságait írja le. Hamvas és Németh László is ezt a műfajt használja. Hamvas Béla az esszét a rendszeralkotástól idegenkedő modern filozófia adekvát műfajának, sajátos új gondolkodás kifejezési módjának tartja. [41]

Németh László számára az esszé egyszerre az író 'szorongó tájékozatlanságának' és a nyilvános közösségi tanulásnak a műfaja; a minőség forradalmának legmegfelelőbb intellektuális eszköze. Lewis Mumford egész pályafutása során ebben a műfajban alkotott, legyen szó a technika, a civilizáció vagy a város történetéről. A lényeg nála is ugyanaz: a tárgyalt problémának tétje, egzisztenciális súlya van a szerző számára. Az irodalmi megformáltság éppen annyira fontos, mint a tudományos megközelítés; Mumford számára egyik sem áll meg a másik nélkül.

A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófia Intézetének főmunkatársa.

Az írás *A „sensus communis” hagyománya a magyar gondolkodásban: A filozófia és a nyilvánosság tere; nyilvános filozófia, nemzeti filozófia, nemzetkarakterológia* című, NKFIH/OTKA – azonosító szám: K 135 638 – projekt keretében készült.

1. Lásd: J. B. Bury: *The idea of progress*. London: Macmillan & Co., 1924; Robert Nisbet: *History of the Idea of Progress*. London: Heinemann, 1980; Kovács Gábor: *A haladástól a globalizációig*. <https://ligetmuhely.com/liget/a-haladastol-a-globalizacioig/> ↑
2. „A testi szükségletek adják a társadalom alapzatát, a szellemi szükségletek teszik vonzóvá a társadalmat. A kormányzat és törvények gondoskodnak az egybegyűlt emberek biztonságáról és jólétéről, a tudományok, az irodalom és a művészetek, e nem kevésbé zsarnoki, és talán még hatalmasabb erők, virágfüzérékkel borítják az emberekre vert vasláncot, elfojtják bennük az érzést, hogy eredetileg szabadnak születtek, megszerettetik velük a rabszolgaságot, és azzá teszik az embereket, amit civilizált népnek szokás nevezni. (...) ti boldog rabszolgák ennek köszönhetitek, (...) hogy látszatra minden erény megvan bennetek, pedig valójában egyetlen sincs meg.” Jean Jacques Rousseau: Javított-e az erkölcsökön a tudományok és a művészetek újraéledése? In: Jean-Jacques Rousseau: *Értekezések és filozófiai levelek*. Fordította Kis János. Budapest: Magyar Helikon, 1978, 12. ↑
3. Nem ok nélkül szokták szembeállítani az 1815-ös bécsi békekonferenciát az első világháború utáni versailles-ival: az elsőben a jó, a másodikban a rossz rendezés példáját látva. 1815-ben sikerült olyan geopolitikai elrendezést létrehozni, amely tartós békét eredményezett, míg 1919-20-ban nyilvánvalóan nem. Lásd: Guglielmo Ferrero: *Újjáépítés. Talleyrand Bécsben 1814-15*. Fordította Bibó Judit. Budapest: Osiris; Henry A. Kissinger: *A World Restored. Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace, 1812-1822.*, London 1957. ↑
4. Lásd: Kovács Gábor: *A technológia vallása, avagy hogyan váljunk istenné önerőből*. <https://ligetmuhely.com/liget/a-technologia-vallasa-avagy-hogyan-valjunk-istenne-onerobol/> ↑
5. Szepes Mária: *Emberek és jelmezek: Emlékek polifóniája*. Budapest: Kozmosz, 1988. ↑
6. „Az emberek utolsó generációi a természettudományokban és azok technikai alkalmazásában rendkívüli előrehaladást tettek, természet fölötti uralmukat korábban elképzelhetetlen módon megszilárdították. (...) Az emberek büszkéek ezekre a vívmányokra és joguk van hozzá. De úgy vélik, észrevették, hogy ez az újonnan szerzett rendelkezés térrel és idővel, a természet erőinek ez a leigázása az évezredek óta óhajtott beteljesülést, a vágykielégítés mértékét, amit az élettől elvártak, nem emelte, és érzésük szerint nem tette boldogabbá őket. (...) nem érezzük jó magunkat a mai kultúránkban (...)” Sigmund Freud: Rossz közérzet a kultúrában. In: Sigmund Freud: *Esszék*. Fordította Bart István, Linczenyi Adorján, V. Binét Ágnes, Vikár György. Budapest: Gondolat, 1982, 352, 353. ↑
7. Erre vonatkozóan lásd: Kovács Gábor: *Politika, civilizáció, természet*. <https://ligetmuhely.com/liget/politika-civilizacio-termeszet/> ↑
8. Gernot Böhme: Monte Verita. In: Németh András-Ehrenhard Skiera (szerk.): *Rejtett történetek. Az életreformmozgalmak és a művészetek*. Mücsarnok, Budapest, 2018, 137-144; Robert Landmann: *Ascona Monte Verita. Auf der*

- Suche nach dem Paradies*. Zürich-Benziger Verlag, Köln, 1973; Martin Green: *Mountain of Truth. The Counterculture Begins*. Ascona, 1900–1920. Published for Tufts University by University Press of New England, Hannover & London, 1986. ↑
9. Friedrich Melinda: *Otto Gross, az elfeledett kultúrforradalmár*. Thalassa (17) 2006, 2-3: 33-56. ↑
10. Lásd: Kovács Gábor: *Hamvas és a két világháború közötti tradicionalizmus* <https://ligetmuhely.com/liget/hamvas-es-ke-t-vilaghaboru-kozotti-tradicionalizmus/> ↑
11. Mark Sedgwick: *Against the Modern World. Traditionalism and the Secret Intellectual History of the Twentieth Century*. Oxford–New York: Oxford University Press, 2004, 23-24. ↑
12. „A természettudományos mitológia papjai a tudósok, ők a mystesek, a beavatottak, a tudók. A tulajdonképpeni pap az ortodox, igazhívő tudós, a szaktudós, a specialista. Szűk, rövidlátó, egészen kicsiny világ ismerője, szótagoké, képzőké, mikrobáké, sejtszöveteké. Egészen kicsiny szentség szolgája. Ő a templom öre, a legjobban ismeri az istenségét. Hivatása, hogy az isten tulajdonságait kutassa és kinyilatkoztatásait följegyezze.” Természettudományos mitológia. In: *Hamvas Béla 33 esszéje*. Budapest: Bölcsész Index, 1987, 54. Németh László – akinek az írást elküldi – nem ért egyet a modern természettudomány mitológiakénti megjelenítésével: „Igazad van, amikor a természettudomány és technika szövetségét hangsúlyozod. Ez a szövetség a természettudomány legfontosabb ismertetőjele, de épp ez különbözteti meg a mitológiáktól, amelyekkel összekevered. Ha a tudomány a vallató, a technika volt mellette a spanyolcsizmával, hüvelykzszorítóval dolgozó hóhér. Technika és természettudomány szövetsége kényszervallatás. Amit te mítosznak nevezel: költészet, a természettudomány azonban a mágia örököse.” Vita Hamvas Bélával. In: Németh László: *A minőség forradalma. Kisebbségben I*. Budapest: Püski, 1992. 375. ↑
13. Hamvas Jaspers-képéről lásd: Mester Béla: *A hagyomány áramlása és az idő tengelye*. <https://ligetmuhely.com/liget/hagyomany-aramlasa-es-az-ido-tengelye/> ↑
14. Lengyel András: „... szólj, Szokrates, van értelme még?” *Hamvas Béla filozófia-képe*. Forrás, 2005/10, 88. ↑
15. Uo. 93. ↑
16. Hamvas Béla hozzászólása Mátrai László: *A filozófia története* című előadásához 1941. május 6-án. In: *Athenaeum-tár. A Magyar Filozófiai Társaság vitaülései 1938–44. Repertórium*. Szerkesztette Kőszegi Lajos, társszerkesztő Kunszt György és Laczkó Sándor. Veszprém, 1998, 38. ↑
17. „Mintha ma történt volna, húszéves alig múltam, amikor a könyvtárban, nem is tudom, hogyan, Kierkegaardnak *Az idő bírálata* című tanulmánya kezembe került. Nincs társadalom, nincs állam, nincs költészet, nincs gondolkodás, nincs vallás, ami van romlott és hazug zürzavar. Pontosan így van, gondoltam. De ennek valamikor el kellett kezdődnie. Elkezdtem keresni a sötét pontot. A proton pszeudoszt, vagyis az első hazugságot... Visszafelé haladtam a múlt század közepétől a francia forradalomig, a felvilágosodásig, a racionalizmusig, a középkoron át a görögökig, a héberekig, az egyiptomiakig, a primitívekig. A válságot mindenütt megtaláltam, de minden válság mélyebbre mutatott. A sötét pont még előbb van, még előbb. A jellegzetes európai hibát követtem el, a sötét pontot magamon kívül kerestem, holott bennem volt. A válságcentrumot mindenki magában hordja. Válság annyi, mint válságban lenni, válaszolni, választani, elválni, vállalni. (...) Vállalni annyi, mint tudni, hogy a sötét pont, az első hazugság bennem van.” Interview. In: Hamvas Béla: *Patmosz: esszék*. Budapest: Medio, cop, 2008, 278-279. ↑
18. *A frázisok magasiskolája* című karcolatában Lendvai István képviselő országgyűlési beszédével foglalkozik. A beszédben elhangzik, hogy: „a soproni erdészeti és bányászati iskolára nagyobb szükség van, mint a nyavalyás, rothadó és zsidóktól megfertőzött Budapestre”. Hamvas fölteszi a kérdést, vajon miért van tömegigény az ilyen frázisokra. Válasza: „[a]mikor nagyon rossz a valóság, nem lehet meglenni abszurdumok nélkül.” Idézi Darabos Pál: *Hamvas Béla – egy életmű fiziognómiája I*. Budapest: Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, 1997, 250. ↑
19. Darabos Pál: *Hamvas Béla – Egy életmű fiziognómiája II.*, Budapest: Hamvas Intézet, 202, 158-188. ↑
20. Thiel Katalin három korszakot különböztet meg Hamvas szellemi pályafutásában: az első a húszas-harmincas évek „szép új pogány-görög heroikus magatartás” korszaka, a „brahmani ember” periódusa a negyvenes években, aztán a realizálás időszaka. Thiel Katalin: *MaszkJáték. Hamvas Béla Kierkegaard és Nietzsche tükrében*. Veszprém: Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, 2012, 25. ↑
21. A Sziget-mozgalomról többen írtak: Lackó Miklós: *Sziget és külvilág*. In: Uő: *Szerep és mű*. Budapest: Gondolat, 248–

életteljesség függvénye. (...) 5. **ÉS HA TALÁLUNK** teljes életet egy tudós munkájában? Ha mind több olyan tudós akad, aki tudományosságát a legszorosabb kapcsolatban állónak érzi saját egyéni életével; tudományai és annak igazságai életfilozófiája magvát alkotják – ? Kárára van ez a tudománynak? Nem lehet a valóság az, hogy épp az ilyen felfokozott „szubjektivitás”, ez a megragadottság a tudomány tárgyától, ez vezet a lényeg megismeréséhez?” Sziget I-III. Budapest, Orpheus Kiadó, 2000, 8-9. ↑

32. „(...) A szellem emberét épp az jellemzi, hogy nem olthatja el magában a teljesség szomját, s nem nyomhatja el az egész iránti felelősség érzetét. Szívesen foglalkozik a részletekkel, de az egész felől száll feléjük, s egy még nagyobb egész felé tör rajtuk át utat. Ahonnan kiindul s ahova visszatér: a teljes kép, melyben a világgal szemben áll. Éveket áldoz egy speciális feladatra, de maga nem lehet specialista. Lehet különös képzettsége, de a képzettségénél fontosabb 'általános műveltsége', ahol az általános nem sokfélé, hanem összefüggőt jelent, s a műveltség nem hátunkra vett terhet, hanem aktív erőfeszítést. (...) Az enciklopédizmus csodálatos törekvés, minél több részt minél biztosabb egységben látni. Az érdeklődés az ismeretek felé fordul: az ismeretszerzés lesz a nagy ügy, az összehordás a szenvedély, de az ismereteken egy bámulatosan egységes szellem demonstrálja magát; az enciklopédistáknál a szellem alapösztone és az ismeretek özöne egyensúlyt tart. (...) A tizenkilencedik században ez az egyensúly meghihibban; az enciklopédistát kiszorítja a szakember. (...) Ők hasítják ki a szellem közös határából és ők kerítik el. A tudomány most már tabu; aki nem szakember, az megvetendő dilettáns. Hérodotosznak gyermekmesét kell írnia, és Voltaire elmehet újságírónak.” Új enciklopédia. In: *A minőség forradalma. Kisebbségben I.* 37-38 ↑
33. Donald Miller: *Lewis Mumford. A Life.* New York, Weidenfeld & Nicolson, 1989, 32. ↑
34. Uo. 48. ↑
35. Uo. 61-74. ↑
36. Lásd: Kovács Gábor: *A 'nagyon rossz valóság'; avagy a gondolat hatalma.* <https://ligetmuhely.com/liget/a-nagyon-rossz-valosag-avagy-a-gondolat-hatalma/> ↑
37. Donald Miller, i. m. 106. ↑
38. Lásd: Casey Nelson Blake: *Beloved Community. The Cultural Criticism of Randolph Bourne, Van Wycks Brooks, Waldo Frank and Lewis Mumford.* Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press, 1990. ↑
39. Lásd Kovács Gábor: *Kultúrkritikai tradíciók metszéspontjában – Lewis Mumford zöld utópiája.* Kellék, 64. szám (2020), 137-154. ↑
40. Thomas Mann: *Spengler elméletéről.* Fordította Györffy Miklós. Holmi, 1995. július, 1029. A műfajt hasonlóan definiálja Detlef Felken, Spengler egyik monográfusa: *Oswald Spengler. Konservativer Denker zwischen Kaiserreich und Diktatur.* München: Verlag C. H. Beck, 1988, 84. ↑
41. „Montaigne volt az első modern gondolkodó, aki ezt a formát művelte. S nála nyert alakot nemcsak a rövid, világos, egyszerű, közvetlen, jól megírt hozzászólás a nehézkes, pongyola, elvont és alig követhető rendszer-gondolkodással szemben, hanem a formával együtt az új gondolkodói magatartás. (...) Az essay (...) Hozzászól. Mihez? Azokhoz a bizonyos nagy tényekhez. Például a barátsághoz, a nyelvhez, a jó modorhoz, a virágszedéshez és a szép női kezekhez. E tények mind vannak olyan fontosak, mint az okság, ha a filozófus bennük éli meg a világot.” Hamvas Béla hozzászólása Halassy-Nagy József *A mai filozófia* című előadásához 1941. október 7-én. 197. ↑

kép | Joan Ponc művei, wikiart.org

Kiss Lajos András

RAGÁLYOK KORA – TÖPRENGÉSEK RENDKÍVÜLI ÁLLAPOT IDEJÉN 3.

2021-08-21 | ESSZÉ

Sylvia Sasse ^[1] írja, hogy Giorgio Agamben és Slavoj Žižek elemzéseit olvasva „eszébe jutott” Valerij Brjusov 1905-ös elbeszélése a különös és rendkívül ragályos betegségről. „Brjusov valójában nem az influenzára, a pestisre vagy a tífuszra

gondolt, hanem Tolsztojra.” [2] Az elbeszélésben Tolsztoj alakja és filozófiája csak az események háttérében sejlik fel, hiszen a mű fikció, remek disztópia.

díszletelemek

A *Dél Keresztje Köztársaság* című elbeszélés a fővárost (Csillagváros) sújtó katasztrófa kiteljesedését, illetve a járvány racionálisan alig-alig magyarázható megszűntét írja le. Az elbeszélő Csillagvárost a modern ipari civilizáció

csodájaként mutatja be, amelyben mindent geometriai pontossággal terveztek meg – kíméletlenül pusztítva a növény- és állatfajokban amúgy sem gazdag, rideg klímájú vidéket. A Déli-sarkkör környékén létrehozott állam fővárosában még az utcák is „(...) a délkörök mentén futottak szét a városházától, a délkörösöket pedig más utcák metszették, amelyek párhuzamos körökben haladtak. Minden építmény magassága és az épületek külseje – egyforma volt. Ablakok nem voltak a falakban, mert az építményeket belülről, villannyal világították.” [3] A Köztársaság alkotmánya látszólag igazodott a tudományos és műszaki precizitással tervezett hétköznapihoz, „külső ismérveit tekintve a legtökéletesebb népuralom megtestesülésének látszott.” [4] A gyári munkások szokatlanul magas életszínvonalon éltek, kitűnően működött az orvosi ellátás és az oktatás, a dolgozók önművelésére színházak, könyvtárak és múzeumok tucatjai álltak rendelkezésre. A demokratikus külsőség máza azonban csak a politikai rendszer lényegének leplezésére szolgált, mert valójában „önkényuralom és tirannizmus” uralkodott. A választott parlamenti képviselők csak díszletelemek voltak, az igazi hatalom az igazgatók Tanácsának kezében összpontosult. „Ők vették föl a megrendeléseket, osztották szét a gyárak között (...). Milliárdokra rúgó, óriási pénzüsszegek mentek át a kezükön.” [5] A viszonylagos jólétnek hála, a lakosok többsége elfogadta a totalitárius rendszert, s az erősen cenzúrázott újságokban kizárólag a diktatúra áldásos működéséről lehetett olvasni. A város gyárai hemzsegték a Tanács ügynökeitől. Ha valaki hangot adott akár a legcsekélyebb elégedetlenségének, rögtön színre léptek az ügynökök, és a sebtiben összehívott „villámgyűléseken” rövid úton jobb belátásra térítették a kételkedőt. „Általános vonásokban ilyen volt a Dél Keresztje Köztársaság és fővárosa életének

rendje. A jövő történésének feladata lesz megállapítani, mennyire hatott ez annak a végzetes járváynak a kitörésére és elterjedésére, amely Csillagváros, sőt talán az egész fiatal állam pusztulásához vezetett.” [6]

A május elején kitört járványos kórnak – jobb híján – az „ellentmondásban való megbetegedés” nevet adták az orvosok. Mint minden rendes betegségnek, ennek is volt roppant tudományosan hangzó latin neve: *mania contradicens*. Rendszerint afáziás tünetekkel kezdődött a betegség: „a beteg ‘igen’ helyett azt mondja: ‘nem’; kedves szavakat akar mondani beszélgetőtársának, mégis szitkokkal halmozza el stb.” [7] A verbalitásban megjelenő ellentmondást hamarosan tettek követték:

szándéka szerint a beteg balra akart menni, mégis jobbra kanyarodott, le akarta venni a kalapját, de még inkább a szemére húzta. Fokozatosan felborult a szervezet fiziológiai működésének szokott rendje, ezért kétségbeesésükben egyre többen öngyilkosságba menekültek. „A betegség majdnem mindig halálos kimenetelhez vezet; a kigyógyulás esetei rendkívül ritkák.” [8] A járványos kór újabb, ha lehet még félelmetesebb fokozatát az orvosok és az egészségügyi dolgozók megbetegedése hozta: „(...) egy 'ellentmondásban' szenvedő orvos olyan gyógyszert rendelt egy kislánynak, amely kétségtelenül halálos volt, így a páciens meg is halt.” [9] Az „önagresszió” idővel átment „idegen agresszióba”; az óvodákban a dadák átmetszették a rájuk bízott gyerekek torkát, s a megbetegedett rendőrök tüzet nyitottak a békés járókelőkre. A Városi Tanács, amely „normálviszonyok” közepette kézben tartotta a dolgokat, most tehetetlennek bizonyult. A kihirdetett egészségügyi „vézhelyzet” nem járt szinte semmilyen „pozitív” következménnyel, az önkény és az általános anarchia uralta el a fővárost. A lakosság tömegesen menekült a világ minden irányába, elsőként persze a városvezetők és családtagjaik. Akik maradtak, azoknak az erőszak és a pusztítás fékezhetetlen kitöréseivel kellett együtt élniük. Miután a Városi Tanács által hozott intézkedések hatástalannak bizonyultak, a városatyák egy Oraz Diville nevű bátor és vállalkozó szellemű polgárt neveztek ki „diktátori hatalommal” felruházott Város Parancsnoknak. A további eseményekről jórészt a Diville által vezetett naplóból értesült az utókor. Divillének a „józan ész” nevében kiadott rendeletei csak lassították, de nem állították meg az apokaliptikus erőszakot, aminek végül ez a derék ember is áldozatává vált. A vandalizmus július 22-én kulminált, amikor a megvadult tömeg bevette a Városházát, a védőket lemészárolták. „Diville holttestét eddig még nem sikerült felkutatni” [10], rögzíti az elbeszélő.

az idegfeszültség hatására

Az erőszakkitörések legfurcsábbikát akár a „katartikus élmény” bizarr megnyilvánulásaként is értelmezhetjük. „A hirtelen megbetegedés esetei a

színházakban és a gyűléseken igen gyakran tragikus kifejelethez vezettek. Az operában több száz néző, akin úrrá lett a tömegőrület, ahelyett, hogy elragadtatását fejezte

volna ki az énekeseknek, felrohant a színpadra, és összevissza verte őket.” A Nagy Drámai Színházban egy hirtelen megbetegedett színész, akinek szerepe szerint öngyilkosságot kellett volna elkövetni, többször a nézőtérre lőtt. A revolver nem volt megtöltve, de a közönség közt az idegfeszültség hatására sok emberben kitört a már lappangó betegség. A zűrzavart még jobban fokozták az őrültek „ellentmondásos” cselekedetei, több tucat embert vertek agyon. Oraz Diville ekkor rendelkezett úgy, hogy „szüntessenek meg a városban minden színházi előadást és hangversenyt.” ^[11] Sylvia Sasse jól látja, hogy Brjuszov az „ellentmondásban való megbetegedés” e különös formájával igazából Tolsztojnak és a tolsztojánusoknak üzent, akik a krisztusi szeretet példáját és parancsát „ragályként” terjesztették volna embertársaik között. Tolsztoj – Nordauhoz hasonlóan – tiltakozott a modern művészet, főként a francia szimbolisták „beteges irracionizmusa” ellen, de kitartott amellett, hogy létezik valamiféle „emancipatorikus energiát” magában hordozó „jótékony ragály”, amely képes egyszer s mindenkorra véget vetni a történelemben szüntelenül újjászülető erőszakspirálnak. Brjuszov „Tolsztoj-ellenes” elbeszélése számomra azért is meghökkentő, mert egy szimbolista költő alkotása.

Irodalomtörténeti közhely, hogy az orosz szimbolisták francia társaikhoz képest is sokkal „elvarázsoltabb” művészek voltak. Andrej Belij, Alekszandr Blok és a legtöbb orosz szimbolista szoros kapcsolatot ápolt antropozófusokkal (Rudolf Steinerrel), teozófusokkal; rajongtak a miszticizmus és az okkultizmus mindenféle változatáért.

[12] De akkor mivel magyarázható a szimbolista Brjusov józan visszafogottsága, amely az esztétikai élmény „járványszerű” terjedését sem tolerálja? Az orosz irodalom szakavatott ismerői bizonyára megalapozottabb válaszokat adnak, de tény, hogy a 19. század végén és a 20. század első évtizedeiben Oroszországban elmélyült filozófiai és pszichológiai viták folytak a járvány-problematikáról, sokszor Tolsztoj és Nordau munkáihoz kapcsolódva. Sasse emlékezteti az olvasót, hogy például az ismert neurológus és pszichiáter, Vlagyimir Behtyerev a huszadik század elején különbséget tett a „fizikai fertőzések” és a fizikailag nem megragadható fertőzések között, amelyek az úgynevezett *contagium psychicum* által keletkeznek. „Behtyerev figyelmeztetett arra is, hogy nem lenne jó, ha a ragályról szóló diskurzus széles körben elterjedne, hiszen a 'pszichológiai járványok' története mindig olyan politikai vagy vallási

ideológiával jár együtt, amely azt állítja, hogy maga a nyelv és a művészet a bűnök első számú közvetítője, és ebbe valamiképpen a betegséget szeretné belekeverni.” [13] Néhány évtizeddel később Lev Vigotszkij, aki nemcsak a pszichológiában, de az irodalomtudományban is jelentős műveket alkotott, találó kommentárban foglalta össze a Tolsztoj-féle ragályelmélet kritikáját. „Ha egy költemény, amely a szomorúságról szól, semmi mást nem szeretne elérni, mint ránk ragasztani a költő szomorúságát, ez magára a művészetre nézve lenne a legszomorúbb.” [14]

meghatározott terjedelmű cselekmény

Valószínű, hogy Brjusov az „elszabadult színházi erőszak” jelenettel a művészi élmény és általában a művészet „instrumentalizálásának” veszélyére

figyelmeztet. Ha a befogadót csak a médium vagy a rezonátor szerepére redukáljuk, a legbiztosabb úton haladunk, hogy eljussunk az esztétikai élmény, illetve a művészet autonóm értékeinek végleges felszámolásához. Arisztotelész a katarzist a tragédia mimetikus működésén keresztül magyarázta, vagyis a tragédia, amely komoly és meghatározott terjedelmű cselekmény utánzása, „(..) a részvét és a félelem felkeltése által éri el az ilyen szenvedélyektől való megszabadulást.” Csakhogy Brjusov elbeszélésében a drámai alkotás befogadóiban a „katarzis” éppen fordítva működik: nem megtisztítja a nézőket, hanem szabadjára engedi a bennük rejtőzködő gonosz szenvedélyeket, és bűnös cselekedetek elkövetésére sarkall.

Brjusov előérzete hamar valóság lett: a huszadik század totalitárius rendszerei mindent megtettek, hogy a „kollektív esztétikai hipnózisban” megjelenő energiákat a maguk primer politikai céljaira használhassák.

Camus *A pestis* című regényében egy villanásnyira szintén megjelenik a színház valósága és metaforája. Az algériai Oranban a pestisjárvány miatt általános vesztegzárat rendelnek el, és az éppen Oranban tartózkodó színtársulat is karanténba kényszerül. Nem lévén jobb lehetőség, a Városi Operában hetente játsszák Gluck *Orpheuszát*. (Aztán az Orpheuszt alakító énekes is a járvány áldozata lesz.) Camus

regényében a nézők „csendes figyelemmel” követik az erőszakos jelenetekkel tarkított előadást, de a nézőteret elhagyó közönség viselkedése hirtelen megváltozik: „A nők összefogták szoknyájukat, és lehajtott fővel távoztak, nehogy beleütközzenek a pótszékekbe. A mozgás mindinkább sietőssé vált, a suttogás kiáltozássá, s a tömeg özönlött a kijáratok felé, összetorlódott, s a végén már lökdösődött és ordította.” [15] A színházi történés még csak figyelmeztetés – a félelem szülte normaszegés és erőszak rövidesen Camus regényében is a város hétköznapijainak részévé válik, és „(...) a betegség, mely a lakosságot látszólag az ostromlottak érdekközösségébe kényszerítette, egyúttal megtörte a hagyományos összetartozást, s az egyént a maga magányába utalta.” [16]

szívekbe hatoló sötétség

A magánynak ez az új fajtája a teljes belső kiüresedéssel párosul, „szó sem lehetett már egyéni sorsokról, csak egyetlen kollektív történetről, vagyis a pestisről, és oly érzelmekről, amelyben egyaránt osztozott mindenki.” [17] A bezártság és a gyakori halál radikálisan átalakítják az emberek viselkedését. Hamarosan fegyveresek rohamozzák meg a katonákkal őrzött városkapukat, mindenfelé gyújtogatnak és rabolnak. „A legtöbb esetben váratlan alkalom vitt rá mindaddig derék embereket helytelen cselekedetekre, melyek tüstént követőkre találtak. Így akadtak olyan örültek is, akik egy még lángban álló házba rohantak be, magának a tulajdonosnak a jelenlétében, kit elkábított a fájdalom. Közönye láttán az első támadók példája *átragadt* egy csomó nézőre (...)” [18] A lelkekbe és a szívekbe hatoló sötétség lassan elvezet az emberemlékezet óta létező kulturális normák széteséséhez. Az egészségügyi vészhelyzetből fakadó intézkedéseket, mint a tengeri fürdőzés tiltását, még csak-csak el lehet viselni, írja az elbeszélő. De miként lehet elfogadtatni a gyászolókkal, hogy tilos számukra halott rokonaik tisztessége eltemetése? A gyászszertartásokat felgyorsították, „így aztán minden valóban a legnagyobb sebességgel és a legkevesebb kockázattal történt. A családok természetes érzését, legalábbis eleinte, nyilvánvalóan sértette ez. Ám pestis idején oly szempontok ezek, amelyekre lehetetlen tekintettel lenni: a hatékonyság érdekében mindent feláldoztak.” [19] Megszűnt a postaszolgálat, egyedül a táviratokból lehetett

megtudni, mi történik a lezárt városon kívül. A pestis megfosztja az embereket a távlatokban gondolkodás lehetőségétől és értelmétől. Minden az adott pillanat uralma alá kerül. Olyan érzelmek, mint szerelem és a barátság a jövőbe vetett hit nélkül értelmüket veszítik.

A narrátor úgy véli, következményeit tekintve az erőszakkitöréseknél is több kárt okoz a közösségnek a tenni és küzdeni akarás fokozatos eróziója. „Mi sem kevésbé látványos ugyanis, mint egy csapás, s a nagy szerencsétlenségek már tartalmuknál fogva is egyhangúak. Azoknak az emlékezetében, aki átérték, a pestis iszonyatos napjai nem úgy jelentek meg, mint holmi nagy lángok, végelethatalanok és kegyetlenek, hanem inkább mint végelethatalan topogás, mely mindent ledöngöl, amit útjában talál.” [20] Noha Camus regényében a pestis tombolása monoton és prózai hangulatot sugall (a betegek kezelése, a halottak számbavétele és elszállítása, sérumbeszerzések stb.), a történet „pozitív” szereplői, elsősorban Bernard Rieux doktor és Jean Tarrou, a járvány elleni küzdelem valódi „hőseivé” válnak. Talán éppen azért, mert Camus „antiheroikus” vonásokkal ruházza fel őket. A fiatal Rieux doktor, a regény központi alakja ugyan „belefáradt abba a világba, amelyben él”, mégsem tekinti üresnek és értelmetlennek az életét. [21]

Amikor nyilvánvalóvá lesz számára, hogy a ragályos betegség terjedése elől nincs menekvés (ő mondja ki először a sokkoló szót: „úgy látszik, mégiscsak pestis”), csak a feladatára összpontosít: „Itt volt a bizonyosság, a mindennapi munkában. Minden egyéb fonalakon függ, jelentéktelen mozzanatokon nyugszik, nincs mire támaszkodni. Ellátni jól a mesterséget, ez a lényeg.” [22] Az adott pillanatban csak betegek vannak, akiket gyógyítani kell, mondja Rieux. Most nincs idő reflexióra és elmélkedésre; a tanulságok levonásának ideje csak a ragály megszűnése után jön el. [23] A szenegáli Mbaye Diop úgy látja, Rieux doktor életfilozófiája erősen emlékeztet a sztoikus erkölcs tanítására. Epiktétosz mondta: „Bizonyos dolgok hatalmunkban vannak, mások nincsenek.” Az Oranban kitört pestis – mint napjainkban a Covid-19-es pandémia – szinte az előzmény nélküli semmiből tört fel, s azonnali választ követelt.

A bezártság és küzdelem hosszú hónapjait jórészt Bernard Rieux doktor, illetve Jean Tarrou nézőpontjából ismerjük meg. Jean Tarrou csak néhány héttel a járvány kitörése előtt érkezett a városba. Titokzatos figura, nem tudni, honnan jött és pontosan kicsoda. Valószínűleg jó módú ember, mindig mosolyog, szereti az életet anélkül, hogy az élvezetek rabszolgájává válna. „Egyetlen feltűnő szokása az volt, hogy szorgosan látogatta a spanyol táncosokat és muzsikusokat, akik elég nagy számban éltek városunkban.” [24] Tarrou felajánlja segítségét Rieux-nek a járvány elleni küzdelem megszervezésében. Közreműködik az egészségügyi alakulatok létrehozásában, így maga is cselekvő részes lesz – egészen haláláig. Fontos szerepe van Paneloux atyának – „művelt és harcos jezsuita (...), aki városunkban nagy becsben állott, még azok szemében is, akik vallási dolgokban közömbösek.” [25] Népszerű előadásokat tart a modern individualizmus káros hatásairól, elmélyült munkákat készül közzé tenni Szent Ágostonról és az afrikai egyház történetéről.

ragályfilozófiai rétegek

Camus regénye persze sokkal árnyaltabban és cselekménygazdagabban mutatja be a járvány kitörését és közel egy évig tartó lefolyását, mint Brjusov elbeszélése, de talán megengedhetem magamnak, hogy itt csak „ragályfilozófiai” rétegeiről írok.

Bodnár Dániel meghatározásából indulok ki: „A regény két alapkérdése, hogy az emberiség történetében miért történnek időről időre katasztrófák, amelyek emberek százezreinek, millióinak életét oltják ki, és mit tehet az egyén a rombolás erői ellen.” [26] Az egyik lehetséges megközelítés Paneloux atya első prédikációjában fogalmazódik meg, amelynek vezérgondolata alig-alig különbözik a középkori pestisjárványok idején kialakított „hivatalos” katolikus állásponttól. [27] Az atya ekkor még Isten büntetéseként értelmezi a pestist, amely valójában csak a gonoszokat sújtja. „Ha most odajutottunk, hogy a pestis veletek néz farkasszemet, az annak a jele, hogy elérkezett a pillanat, amikor magatokba kell szállnotok. Az igazaknak nincs mit félniük tőle, de a gonoszok méltán reszketnek. A mindenség hatalmas csúrében a kérlelhetetlen cséphadaró addig csépeleli az embergabonát, amíg a szalmát elválasztja a magjától. Több lesz a szalma, mint a mag, sokan vannak az elhivatottak, de kevesen a választottak, hanem hát nem az Isten akarta ezt a

szerencsétlenséget (...) Isten, aki oly sokáig fordította e város felé könyörületes arcát, belefáradt a várakozásba, csatlakozott örök reménykedésében, s egyszerre elfordította tekintetét. Isten világossága elhagyott bennünket, s íme, most jó időre a pestis sötétsége vesz körül!” [28]

Amikor az atya szeme láttára, szörnyű kínok közepette hal meg Othon vizsgálóbíró kisleánya, a pap korábbi magabiztossága eltűnik, mert az talán igazolható, hogy a „(...) kicsapongót agyon kell sújtani, de egy gyermek szenvedése már érthetetlen.” [29] Az atya csatlakozik az önkéntesekhez. Második prédikációjában már „(...) szelídebb és megfontoltabb hangon beszélt, mint az első alkalommal, s a jelenlévők több ízben észrevettek bizonyos tétovázást az előadásában. Még különösebb volt, hogy már nem azt mondta, hogy 'ti', hanem azt, hogy 'mi'.” [30] Elismeri, hogy a pestis elől nem lehet sem fizikai, sem pedig „meta-fizikai” értelemben elmenekülni. „Testvéreim, maradni, ez a kötelesség.” [31] Mindez nem jelenti, hogy Paneloux atyának kétséges volna Isten létezése és jósága. Sőt, a második prédikáció még erősebb hitet közvetít. „A szerzetes ezúttal bevallja, hogy vannak az életben olyan dolgok, amelyek megértése túl van az emberi mércével felfogható tartományon. Ezek az isteni misztériumhoz tartoznak, amely megfejthetetlen titok.” [32] Ilyen misztérium lehet az ártatlanok szenvedése is. Hinni az olyan evidenciákban, minthogy „ma reggelre megint fordult egyet a Föld a Nap körül”, nem követel különösebb bátorságot az embertől, de a józan ész számára oktalannak tűnő szenvedéssel más a helyzet. Paneloux atya szerint éppen a „hiszem, mert lehetetlen” elfogadása az istenhit valódi bizonyítéka. „A gyermekek szenvedése, a mi keserű kenyérünk, de e nélkül a kenyér nélkül szellemi éhségtől pusztulna el a lelkünk.” [33]

Camus „etikai szinkretizmusa” leginkább abban az írói leleményben érthető tetten, hogy a regény főszereplői, Rieux doktor, Paneloux atya és Jean Tarrou – merőben különböző világnézetű emberek – képesek összefogni, hogy csapatot alkotva küzdjenek a várost sújtó ragályos kór ellen. Az elhivatott orvos, a Krisztus-követő pap, illetve az istentagadó egykori kommunista egyaránt a szenvedők fájdalmának enyhítését tekinti „legfőbb feladatának.” [34]

Camus regénye tehát paradoxonra épül: a látványos hősiességtől megfosztott heroizmusra. Mind úgy gondolják, „a rossz, mely a világon van, csaknem mindig a tudatlanságból ered, s a jóindulat, ha nem felvilágosult, ugyanannyi kárt okozhat, mint a gonoszság.” [35] A legborzasztóbb bűn az a fajta tudatlanság, amely a mindentudás álcáját ölti magára. Az ilyen ember mindenre képes, mondja Tarrou. „A gyilkosnak vak a lelke, pedig nincs igazi jószág és valódi szeretet a lehető legteljesebb tisztánlátás nélkül.” [36]

Rieux doktor és társai „beváltják korábban tett ígéretüket”, hogy „nemcsak cselekszenek”, de a ragály legyőzése után megpróbálják levonni a tanulságokat. A regény utolsó mondatai a városban történtek „filozófiai szintézisének” is tekinthetők. „Miközben Rieux a városból felszálló örömujjongást hallgatta, arra gondolt, hogy az öröm mindig veszélyben van. Mert ő tudta azt, amit nem tud ez a vidám tömeg, de a könyvekben olvasható, hogy a pestis bacilusa sohasem pusztul el, sem el nem tűnik, mert évtizedeken ár szunnyad a bútorokban, a fehéreneműben, türelmesen várakozik a szobákban, a pincékben, a bőröndökben, a zsebkendőkben és a limlomokban, s hogy eljő tán a nap, amikor a pestis, az emberek szerencsétlenségére és okulására, felébreszti majd patkányait, és elküldi őket, hogy egy boldog városban leljék halálukat.” [37]

sebezhetőség

Mbaye Diop őszintén hiszi, hogy Camus regényének tanulságai a mostanság tomboló Covid-19-járványra is érvényesek. A koronavírus naponként nyilvánosságra hozott halálozási adatai túlmutatnak a pusztán „statisztikai értékeken”, és az egész emberiség sebezhetőségére irányítják a figyelmet. Tagadhatatlan tény, hogy a glóbusz minden lakója egyetlen és oszthatatlan „kockázatközösséget” alkot. A koronavírus gyors terjedése is bizonyítja, hogy ez az „univerzális egymásba fonódottság” a nem kalkulálható kockázatok tömegét rejt magában. Egyúttal feladatul rója ránk, földlakókra, hogy újratanuljuk a kölcsönös függés szabályait, mert le kell számolnunk az illúzióval, hogy ebben a világban bárki izolálhatja magát. Az olyan hamarjában meghozott járványügyi intézkedések, mint a szociális távolságtartás, a kötelező maszkviselés stb., egészségügyi vészhelyzetekben elkerülhetetlenek. S bár paradoxonnak tűnik, még a társadalmi *távolságtartásra* felszólító utasítások követésében is felismerhetjük az *összetartozottság* érzésének bizonyítékát. Egyébként *A pestisben* – hosszú monológja vége felé – Tarrou is hasonló következtetésre jut: „Ezért van az, hogy még ettől a ragálytól sem tanulok semmit, ha csak azt nem, hogy harcolnom kell ellene az ön oldalán. Pontosan tudom (...), hogy mindenki magában hordja a pestist, mert senki a világon nem érintetlen tőle. És hogy szakadatlanul figyelünk kell magunkra, nehogy egy önfeledt pillanatban másnak az arcába leheljük, és ráragasszuk a fertőzést. A baktérium a természetes. A többi, az

egészség, a tisztesség, vagy ha tetszik, a tisztaság, az akarat következménye, még hozzá a lankadatlan akaraté. A becsületes ember, az, aki úgyszólván senkit sem fertőz, nem más, mint az, akinek a lehető legkevesebb az önfeledt pillanata. Ahhoz pedig akarat és feszült lelkiállapot kell, hogy sohase legyünk önfeledtek.” [38] Amit Jean Tarrou mond, az egyszerre önvallomás és „életfilozófiai program”, és egyúttal mintha azt sugallná, hogy – Brjuszovhoz hasonlóan – Camus sem igen hiszi, hogy léteznének a ragálynak pozitív változatai. Egyéként a Covid kapcsán tapasztalt vészhelyzeti intézkedések (szociális távolságtartás, izoláció, kötelező maszkviselés stb.) a regényben is megjelennek, s ezek itt is ellentmondásosak: elkerülhetetlenek, de a páni félelemig fokozzák az emberek bizalmatlanságát. „Tudják ők jól, hogy senki sem bízhat szomszédjában, mert észre sem veszed, s máris elkapod tőle a pestist. Elhagyod magad, ő meglep téged, és már meg is fertőzött.” [39]

Korábban írtam, hogy Giorgio Agamben és Slavoj Žižek mennyire ellentétes álláspontot képviselnek az egészségügyi vészhelyzet kapcsán meghozott intézkedések lehetséges következményeivel kapcsolatban. Žižek a korlátozó intézkedések szükségessége mellett érvel, és a maga módján következetes is, hiszen tavaly tavasszal hosszú ideig bezárkózva élt ljubljanoi otthonában. De bízik abban, hogy a gondolkodó emberek végre feleszmélnek, és felismerik, hogy a pandémia mögött

még nagyobb kór rejtőzik: a piaczgazdaság terjesztette „kapitalista vírus”. Nagyon is lehetséges, véli Žižek, hogy ez a „megvilágosodást” újfajta szolidaritásközösségek megteremtése követi, amelyek képesek lesznek a piac (és ezzel együtt a ragályos kórok) zsarnokságától megszabadítani a világot. Kérdés persze, már amennyiben valóban bekövetkezik a Žižek által remélt „kollektív eszmélődés”, hogy érdemes-e ezt a kétségtelenül kívánatos folyamatot a „ragályos terjedés” fogalmával leírni? Korábban számos példával igyekeztem illusztrálni: a történelmi emlékezet arról tanúskodik, hogy a „vírus-logika” mindig is szorosan tapadt a kultúra szférájához. Ugyanakkor, s ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni, az ember sohasem mondhat le az értelem „kontrollfunkciójáról”. A „szellemi-lelki ragály” csak a kezdet, amelyet a megtörtént események racionális feldolgozásának és megvitatásának kell követnie.

a politikai elnyomás normáljelenség

Agamben teljesen másképp értelmezi a járványt és a politikai/egészségügyi intézkedéseket. A *Hol vagyunk most? Az epidémia mint politika* című könyve a múlt év februárjától októberig követi

az Olaszországban, illetve a világ többi részén zajló eseményeket. ^[40] Szerinte az egészségügyi vészhelyzetek kihirdetését követően olyan világban találtuk magunkat, ahol a hazugság és a politikai elnyomás normáljelenségnek számít. Az olasz filozófus szerint napjainkban a tudomány (kiváltképpen az orvostudomány) egyfajta új vallásként hirdeti a maga vélt vagy valós igazságait, és nem tűri, hogy bárki kételkedjen a kinyilatkoztatott dogmákban. Agamben szerint a modern világban három nagy vallásrendszer létezik egymás mellett: a kereszténység, a kapitalizmus és a tudomány vallása. A modern történelemben ezek időről időre konfliktusba kerültek egymással, de napjainkra megtanultak békében együttélni, és felismerték, hogy akkor járnak a legjobban, ha egymás kölcsönös támogatására rendezkednek be. A háttérben természetesen könnyörtelen és elkeseredett konfliktusok alakultak és alakulnak ki közöttük, amit a kívülálló nemigen érzékel. Mára világosan látható, hogy a tudomány szinte kiütéses győzelmet aratott, és döntő szerepe van annak meghatározásában, mit tehetünk és mit nem tehetünk az élet szinte minden területén. Ha olykor még vannak is konfliktusok a vallás, a kapitalizmus és a

tudomány között, ezek már nem az elméletet és az általános elveket érintik, csak a kultikus gyakorlatot. „Valójában a tudomány, mint minden vallás, különböző szinteket és formákat ismer, mégpedig azért, hogy megfelelően alakíthassa ki és rendezhesse a struktúráját. Az általa kidolgozott finom és rigorózus dogmatika a gyakorlatban hihetetlenül szerteágazó kultikus szférának felel meg, amit a legcélszerűbb technológiának nevezni.” ^[41] Nincs mit csodálkoznunk azon, írja Agamben, hogy a koronavírus-járvány kapcsán létrejött új vallásháborúban a medicina küzd az első sorokban. A kapitalizmushoz hasonlóan a medicinának sincs saját dogmatikája: egyszerűen az élet és a halál fölötti döntés kizárólagos jogát vindikálja magának. Az orvostudomány ugyan a biológiától kölcsönzi alapfogalmait, de gnosztikus-manicheus értelmet ad a biológiai fogalmaknak. Ezeket dualisztikus ellentétpárba rendezi: az egyik oldalon áll Isten, vele szemben pedig egy gonosz elv, azaz maga a koronavírus. „A betegség, amelynek hatóerejét a baktériumokban és a vírusokban ismerhetjük fel, áll az egyik oldalon. A másik oldalon Isten található, illetve egy jószágos princípium, ami már nem is az egészség, hanem maga a gyógy mód. És ott vannak a terápiát végző orvosok, vagyis a kultuszszolgák.” ^[42]

Persze napjaink medicinájának kultikus gyakorlata különbözik a korábbi vallási és orvosi liturgiáktól. Régen ezek a liturgiák átmenetiek és időben korlátozottak voltak (a miséknek, a körmeneteknek megvolt a maguk ideje; csak az előírt gyógyszeradagot kellett bevenni stb.), ma a kultusz soha nem akar véget érni. A fő ellenség, a vírus, mindig jelen van, és szakadatlanul harcolnunk kell ellene. További jellemzője ennek az újfajta kultusznak, hogy kiveszett belőle minden ünnepélyesség.

A medicina, szövetségre lépve a politikai hatalommal, jórészt a szankciókat kilátásba helyező jogszabályokra támaszkodva végzi munkáját. Noha Olaszországban a szív- és érrendszeri megbetegedések következtében hal meg a legtöbb ember, mégsem jut egyetlen orvosnak sem eszébe, hogy jogi következményekkel fenyegetse a betegeket, akik nem tartják be a gyógyuláshoz szükséges életmódbeli és étrendi előírásokat. A szinte korlátlan orvosi hatalom másik látványos megnyilvánulása, Agamben szerint, hogy a katolikus egyház egy szóval sem bírálja a medicina és a politika diktálta jogkorlátozó intézkedéseket. Pedig Ferenc pápának tudnia kellene, hogy Assisi Szent Ferenc korántsem volt a „szociális távolságtartás” apostola, hiszen magához ölelte a leprásokat is. [43]

Agamben nem fukarkodik az egyetemi szférát érintő bírálatokkal sem. A tavalyi év tavaszi szemeszterében elsőként az olasz egyetemeken rendelték el a távoktatást. A rend kedvéért a hatalom képviselői megkérték a professzorokat, hogy írásban nyilatkozzanak arról, elfogadják-e az intézkedést. A sok ezer egyetemi oktató közül

csak pár tucatnyian nyilatkoztak úgy, hogy nem hajlandók a diákokat „távoktani”. Agamben emlékezteti az olvasót, hogy 1931-ben az olasz egyetemi professzoroknak ugyancsak írásos hűségesküt kellett tenniük Mussolininek, és akkor is nagyjából annyian tagadták meg az aláírást, mint most. „Eljön az a nap, amikor ezt a két névsort együtt emlegetik.” [44]

Úgy vélem, Agamben érvelésében van némi igazság. Valóban szörnyű lenne, ha a kivételes állapotok megszorodnának, és innentől a hatalomgyakorlás „normális paradigmájaként” kellene rájuk tekinteni. De tulajdonképpen mivel lehetne helyettesíteni a „hivatalos orvostudományt” és kapcsolt részeit (virologiát, epidemiológiát, gyógyszeripart stb.)? Talán térjünk vissza a sámánokhoz és a javasasszonyokhoz? Ezt valószínűleg Agamben sem szeretné. Más kérdés, hogy egy valódi demokráciában a medicinát sem lehet valamiféle „szakrális térbe” helyezni, és „immunizálni” minden külső kritikával szemben. A modern világban a racionális bírálat alól nem vonhatja ki magát senki és semmi.

egyszerre csak abba marad

A pestisben Rieux mindvégig hiszi, hogy a várost hosszú ideig sújtó járvány „(...) egyszerre csak abba marad, minden ok nélkül.” [45] És amikor a számok

egyértelműen a járvány hanyatlásáról tanúskodnak, Cottard megkérdezi Tarrou-tól, vajon a pestis megváltoztatta-e a város lakóinak életét, avagy minden a régi mederben folyik tovább. „Tarrou úgy vélekedett, hogy a pestis meg is változtatta meg nem is a várost. Polgártársaink leghőbb vágya persze az volt, és az is lesz, hogy úgy cselekedhessenek, mintha mi sem változott volna, és így bizonyos értelemben semmi sem változik meg, viszont más értelemben nem múlik el minden nyomtalanul, bármennyire szeretnénk is, mert nyomot fog hagyni a pestis, ha máshol nem, hát a szívekben.” [46] A koronavírus-járvány is véget ér egyszer, és szinte biztos, hogy ez sem tűnik el nyomtalanul.

lásd még:

<https://ligetmuhely.com/liget/ragalyok-kora-toprengesek-rendkivuli-allapot-idejen-1/>

<https://ligetmuhely.com/liget/kiss-lajos-andras-ragalyok-kora-2/>

1. Sasse, Sylvia: *Tolstoj und die Ansteckung*. <https://geschichtedergegenwart.ch/tolstoj-und-die-ansteckung/> 1. ↑
2. Sasse, i. m. 1. Brjuszov, Valerij: Dél Keresztje Köztársaság. In. Uő: *Márványfejecske*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990. 73–110. Ford.: Makai Imre ↑
3. Brjuszov, i. m. 74. ↑
4. I. m. 76. ↑
5. I. m. 77. ↑
6. I. m. 80. ↑
7. I. m. 81. ↑
8. I. m. 82. ↑
9. I. m. 84. ↑
10. I. m. 103. ↑
11. I. m. 92-93. ↑
12. Az orosz ezüstkor okkultizmusáról lásd Rosenthal, B. G. (szerk.): *Az okkult az orosz és a szovjet kultúrában*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2004. Az orosz szimbolisták és a Rudolf Steiner-féle antropozófia kapcsolatáról lásd Gut, Taja (Hg.): *Andrej Belyj – Symbolismus – Anthroposophie – Ein Weg*. Rudolf Steiner Verlag, Dornach, 1997. ↑
13. Sasse, Sylvia I. m. 4–5. ↑
14. I. m. 5. ↑
15. Camus, Albert: A pestis. In. Uő.: *Regények és elbeszélések*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1983. 411. Ford.: Györy János. ↑
16. I. m. 386-387. ↑
17. I. m. 383. ↑
18. I. m. 387. Az én kiemelésem (K.L.A.). ↑
19. I. m. 390. ↑
20. I. m. 395. ↑
21. A regény értelmezéséhez felhasználtam Bodnár Dániel: *A pusztító erők ellen együtt kell küzdenie a hívőnek és a nem hívőnek – Albert Camus: A pestis* című írását. Magyar Kurir, 2019. november 3. <https://www.magyarkurir.hu/hirek/a-pusztito-erok-ellen-egyutt-kell-kuzdenie-hivonek-es-nem-hivonek-albert-camus-i-pestis-i>, valamint Diop, Mbaye: *La peste et le coronavirus: une interrogation pour notre monde; comment vivre face à des problématiques nouvelles?* Akofea, Octobre 2020. 183–196. ↑
22. Camus, i. m. 275. ↑
23. Más helyütt így foglalja össze Rieux doktor az életfilozófiáját: „(...) én úgy érzem, inkább a legyőzöttekhez tartozom, mint a szentekhez. Nincs hajlamom, azt hiszem, a hősiességhez meg a szentséghez. Embernek lenni, ez érdekel engem.” I. m. 461. ↑
24. I. m. 259–260. ↑
25. I. m. 253–254. ↑

26. Bodnár, i. m. 2. ↑
27. Paneloux atya prédikációjából hiányzik a középkori járványértelmezések szokásos kelléke, az antiszemitizmus. Az egész középkor során feltételezték, hogy a zsidók okozzák a pestisjárványokat. „Ráadásul sok zsidó volt az orvosok között, akik természetesen hivatásszerűen dolgoztak méreggel (vagyis gyógyszerrel). Gyakran vádolták őket kútmérgezéssel, ugyanakkor – paradox módon – azt is feltételezték róluk, ha akarják, különleges ismereteik birtokában meg is fékezhetik a pestist.” Kiss Lajos András: *Nagy tér vagy nagy gondolat – Az európai identitás dilemmái*. Liget Kiadó, Budapest, 2018. 180–181. ↑
28. Camus, i. m. 321–322. ↑
29. I. m. 432. ↑
30. I. m. 431. ↑
31. I. m. 435. ↑
32. Bodnár, i. m. 3. ↑
33. Camus, i. m. 434. ↑
34. Lásd Bodnár, i. m. 4. ↑
35. Camus, i. m. 353. ↑
36. I. m. 353. ↑
37. I. m. 506. ↑
38. I. m. 458–459. ↑
39. I. m. 409. ↑
40. Agamben, Giorgio: *An welchem Punkt stehen wir? Die Epidemie als Politik*. Turia + Kant, Wien–Berlin, 2021. Ford.: Frederica Romanini. Eredetileg: *A che punto siamo? L'epidemia come politica*. Quodlibet, Macerata, 2020. ↑
41. Agamben, i. m. 78. ↑
42. I. m. 79. ↑
43. 2013-ban Ferenc pápa a római Szent Péter téren megcsókolt egy ritka bőrbetegségben szenvedő embert. ↑
44. I. m. 117. ↑
45. Camus, i. m. 420. ↑
46. I. m. 480. ↑

kép | Alfred Freddy Krupa művei, wikiart.org

Lendvai Zalán

RÉGI ISMERŐS

2021-08-14 | **VERS**

Mint csapongó részecskék
a tér rugalmas hálójáról
visszapattanunk, és találkozásunk
nem több, mint a
már várt kiszámíthatatlan.

A leszállásjelző
felé fordulok, zavaros csendben
olvasom és olvasom
újra a stop feliratot,
mintha könyv lenne,
ami kitakarja előlem a Napot,
mert szinte égeti homlokomat
a felismerés, hogy
nem akartalak észrevenni.

kép | shutterstock.com

Ágoston Tamás

FORGÓAJTÓ

2021-08-01 | **VERS**

„Egyszer egy éjjel – írja Franz Kafka – folyton vízért nyöszörögtem,
nyilván nem azért, mert szomjas voltam,
hanem valószínűleg: részint, hogy bosszantsalak,
részint a magam szórakoztatására.

Miután egypárszor erősen megfenyegetté,

s ez nem használt, kiemeltél az ágyból,
kivittél a folyosóra, s otthagytál: hadd álldogáljak
ott egy darabig, ingben, egyedül, a zárt ajtó előtt.”

Ezt én is átéltem.

Én is megzavartam egyszer apám éjszakai nyugalmát.
Ha van isten – vagy ördög, a kettő, azt hiszem, ugyanaz –,
most ő is egy ajtó előtt áll.

Mindent tudok arról az ajtóról.

Fekete,
cirádás,
forog, mint egy ventilátor.
Két szárnya két koporsó.
Egyikben én fekszem.
Másikban anya.
Nem látom őt,
mert itt nem érdekel senkit,
hogyan mit akar látni egy kisfiú.

Pedig az ördög is tudja,
hogyan egy kisfiú látni akar mindent,
felhőt,
 eget,
 tengert,
 embereket egy nagy, pöfékelő hajón.

Én csak a végtelen síkot látom.
A langyos ürességet,
ahol bokáig ér a víz.
Egyedül vagyok.

Apa kezét fogom,
vagy inkább tartom,
nem maradt belőle semmi más.

Milyen erős volt ez a kéz.
Milyen legyőzhetetlen.
Legyőzhetetlen volt, mint a simogatás.
Nem vagyok biztos benne,
hogy magammal kell vinnem a hosszú útra.

kép | jumpstory.com

Taizs Gergő

ELŐSZÓ A REGGELHEZ

2021-08-05 | **VERS**

A lombokra felfűzött holdfény, akár
fotonokból font győzelmi koszorú.
Az éjszaka csendje oldódik benne,
darabokra hulló kontúrvonalak:

kerítésháló, kutyaól, farakás,
tető kátrányán mosakodó macska,
és mintha valaki éppen a vállát
porolná, bizonytalanul szikrázik,
majd elmerül a kert mélyén egy csillag.
1600 kilométer per óra
sebességgel közeleg a reggel. Nem
kíséri hangrobbanás. Észrevétlen
érkezik, kúszik közénk. Az éteri
titkokat a tekintetek megőrzik.

kép | jumpstory.com

Kállai Katalin

A HÁLÓZAT HALÁLA

2021-08-08 | VERS

Az új kor kirajzolódó szerkezete
szerteágazó hálózatok
mutatják a valóság
rejtett szövevényeit
távoli hangok ízek és fények
miénkkel összefonódó rendszerét

létünk láthatóvá tett összefüggéseit
tárgyak sikamlós kapcsolatát
sűrűn szövődő érzelmi hálót
úgy véd hogy
védtelenné tesz
gúzsba köt szorít
cikázó ábrák
modellezik
az ember formálta lét
istentől fosztott kötelékeit
de értünk-e belőle valamit
pontból ciklust
síkból időt
jelenből jövőt
vagy csupán szájalmas próbálkozás
örök bukás
meginthalál –
a hálózat halála

kép | jumpstory.com

Boda Magdolna

MEGGYBEFŐTT

2021-08-11 | VERS

mint szavakat,
forгатom a számban,
begördítem nyelvem alá,
szétloccsantom:
savanyú.
kemény mag a volt,
kiköpöm, még mielőtt

elharapom.
öregnek születtem,
és úgy vagyok,
mint szirupos lében
a mattá dunsztolt meggy szemek:
szorosan lekötött üvegben
érek túl.

kép | jumpstory.com